ԱԽՕՏ

ԱՄԱՍԱԳԻՐ

ԷՋԳԱՅԻՆ, ԲՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ, ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ
ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՇՐՋԱՆ ՄԻԱՄԵԱՑ

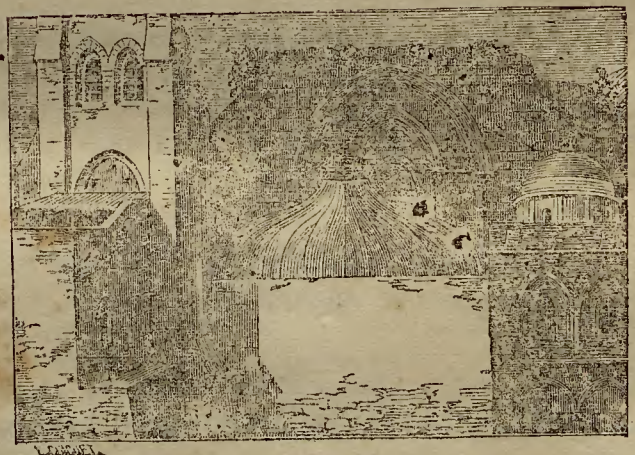

ՅԵՐՈՒՍԱՂԷՄ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ
1870

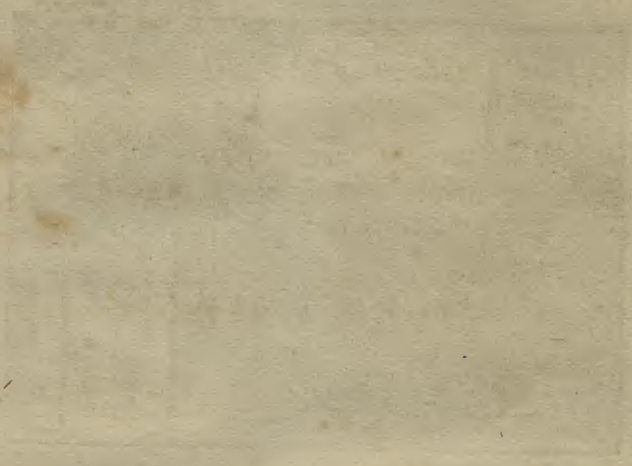

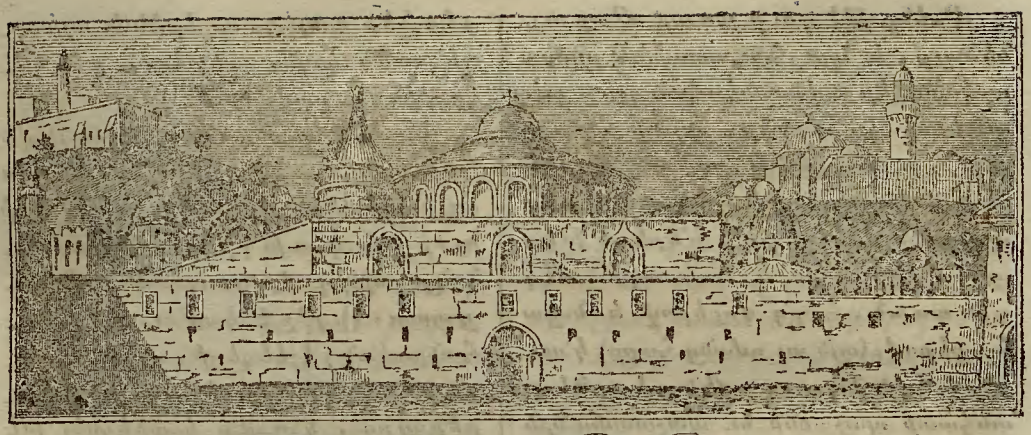

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ
ԹԻՒ 9.

Ա Մ Ա Գ Ի Ր

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 30
1870.

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԴՐՕՆԱԿԱՆ

ՖԱՏԱՍԻԱՆՈՒ ԵՒ ԼՈՒԾՈՒՄՆ ԽԱԲԵՈՒԹԵԱՆՑ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԵԱՆՑ ԿԱԹՈՒՂԻԿԵ ԵՒ ԷՋՄԻԱԾՆԱԿԱՆ ԴԱՒԱՆՈՒԹԵԱՆՑ (*)

Հետոց կը յայտնէ վերստաւեալն Թէ ոտ քրիստոնէականներուն վերայ քանի մը դիտողութիւն կունայ ընել և պէտք է ընել. վասն զի կ'ըսէ, "Այս դիտողութիւնները իրաւացի գտնելու համար հարկ չկայ ատոնց ծագման րլլալը, հապա բաւական է առաջ միայն մի ու քիչ մը քրիստոնէական լայս ունենալ":

Իրաւ է որ առաջ միայն մը քիչ մը քրիստոնէական լուսով կը կարողանայ դիտողութիւն ընել հատ մը քրիստոնէականայ վերայ, և այն ալ ուղիղ, սակայն առաջ մ'ատ մը ատանց երթալ քրիստոնէական լայն, Թէև կարող է դատ ձեռք դիտողութիւն ընել, որ և է քրիստոնէականի վերայ, սակայն Թերեւս բոլոր այն դիտողութիւններն ալ Թիւր ըլլան. ըստ որում, Թէև միայն առաջ և կը չտեսնէ ամեն կողմ, սակայն արդէն բնորոշելին արդ է, այն չճանաչէր, ինչպէս որոշէ Թէ այս է կամ այն:

(*) Շարունակութիւն, տես Թիւ 8:

Ըսենք թէ դուք առողջ միտք ունենայք, և այս հաւատարիմ ըլլայ, սակայն ձեր քրիստոնէական լոյսը զոր ունենալ կը կարծէք, փշրանի որ առ ձեզ հաւատարիմ է, այնչափ ալ առ մեզ անհաւատարիմ է. ըստ որում ձեր պաշտօնը մեզ այնպէս կ'երեւի թէ, այսօր ՔՐիստոս և աւետարան մէկ դի առած, հարց գրքերով և նոցա խօսքերով, (այն ալ սմանց հարց) կ'ուզէք և կը ջանայք որ ամէն քրիստոնեայ անհատի պաշտօնն ու պաշտամունքն ալ առ Պատն վերաբերէք: Ուր որ երեք խօսք խօսիք, երկուքն ատոր վրայ է. հինգ խօսիք, չորսն այս է:

Դուք դեռ չէք ուզեր համոզուիլ որ ընդհանուր քրիստոնէական եկեղեցին Կաթուղիկոս կամ Պապ չճանաչէր իրեն գլուխ, այլ ՔՐիստոս Ուսուցած միայն գիտէ և կը ճանաչէ (1): Նոյն ինքն ՔՐիստոս Ուսուցած ընդհանուր Եկեղեցւոյ գլուխը Ուսուցած քեզնեը որոշեց, որ երեքին աշխարհի ամէն կողմն ընդհանուր Եկեղեցին հաղորդ ընեն (1):

Ինչպէս որ ընդհանուր Եկեղեցին իրեն գլուխ ունի ՔՐիստոս, այսպէս ալ իւրաքանչիւր մասնաւոր եկեղեցի ունի իւր գլուխ Ուսուցիչներ, և ասոնց յաջորդ Հայրապետներ մինչեւ յայսօր: Ուրիշ է կաթուղիկէ (ընդհանրական) Եկեղեցի, ուրիշ է հռոմէական եկեղեցի. զոր դուք խառնբերբայք, կ'ուզէք կարծեցնել թէ կաթուղիկէ և հռոմէական միեւնոյն են. այս ասոնցմէ յայտնի սուտ մը վրայ, այդչափ պնդելնուդ համար կը թողուիմ որ դուք ձեզ դատաւորեցէք: Նկատենք ձեր առաջի դիտողութիւնը:

1. "Ուս ՔՐիստոնէականներուն վարդապետութիւնը Տաճարապետ ՔՐիստոս վարդապետութիւն չէ, հապա Ուսումնասիրական Հայոց Եկեղեցւոյն ընդհանուր վարդապետութիւնն է. որովհետեւ նոյն եկեղեցւոյն սորվեց մասը (այսինքն Ժողովրդը) սակնոցմէ կը սորվի, ու սորվեցնող մասն ալ (այսինքն՝ կաթուղիկոսները, Պատրիարքները, Արքեպիսկոպոսները, Եպիսկոպոսները ու Վարդապետները) առ քրիստոնէականներուն մէջ իրենց իշխանութիւնը ըսութիւամբը կը խօսին":

Կ'ուզէ կ'ուզէք որ Հայոց Եկեղեցւոյն ընդհանուր վարդապետութիւնը այս քրիստոնէական անուն տետրակներուն մէջ է, և ասկէ ուրիշ վարդ-

(1) Որ և արգէն իսկ 'ի ձեզ հետ ևնախանձ. ձէ ապաքէն մարմնաւոր էք՝ և ըստ մարդկան գնայք: Զորժամ ասէ ոք 'ի ձենջ ես պօղոսեան եմ, և միւսըն թէ ես ապողոսեան. ոչ մարդիկ էք. իսկ արդ՝ ով է պօղոս, և ով է ապողոս: Պաշտօնեայք՝ որով հաւատացէք՝ ՎԻ իւրաքանչիւր որպէս և տէր ետ: Ես անկեցի, ապողոս ջուր ետ, այլ Աստուած աճեցոյց: Ա յսուհետեւ ոչ այն ինչ ոք է՝ որ անկեցն, և ոչ այն՝ որ ջուր ետ, այլ որ աճեցոյցն Աստուած: Իր անկեցն և որ ջուրն ետ՝ մի են. բայց իւրաքանչիւրք ընդ վարձս առնուցուն ըստ իւրում վաստակոյ: Զի Աստուծոյ գործակից եմք: Աստուծոյ արտիւնք էք, Աստուծոյ շինած էք: Ըստ շնորհացն Աստուծոյ որ տուեալ է ինձ, իբրեւ իմաստուն ճարտարապետ հիմն եդի. բայց այլ է՝ որ շինէ. այլ իւրաքանչիւր զգաստ լիցի՝ թէ 'ուրպէս շինիցէ: Զի հիմն այլ ոք ոչ կարէ դնել քան զեղեալն՝ որ է Յիսուս ՔՐիստոս: Եթէ ոք շինէ 'ի վերայ հիմանն այսոցիկ ոսկի, արծաթ, անգնա պատուականս, փայտ, խոտ, եղեգն, իւրաքանչիւր գործն յայտնելոց է. զի օրն ընտրեսցէ. զի հրով յայտնելոց է. և հրդ իւրաքանչիւր գործն զնա՛ծրդ և իցէ՝ հնարն մնասցէ՝ եթէ ոք զրոյք գործն շինեաց՝ վարձս առցէ. և եթէ ոք զրոյք գործն այրեսցի՝ տուժեսցի, բայց ինքն կեցցէ. այլ այնպէս՝ որպէս թէ 'ի հուր: Ա. Կորնթ. Գ. 5—15:

(1) Երթայք յաշխարհս ամենայն, և քարոզեցէք զաւետարանն արքայութեան ամենայն արարածոց. որ հաւատացէ և մկրտեսցի՝ կեցցէ, և որ ոչն հաւատացէ՝ դատապարտեսցի: Մարկ. ԺԶ. 15:

Գնացէք այսուհետեւ աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս, մկրտեցէք զնոսա յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ. ուսուցէք նոցա պահել զամենայն զոր ինչ պատուիրեցի ձեզ: Մատթ. ԻԸ. 19:

դասեաւելիւն չունին. կը սխալիք. վասն զի Հայոց Եկեղեցին տակաւին ուրիշ շատ ընդարձակ մասեանները ալ ունի, որոնց մէջ պարունակուած ընդարձակ վարդապետութիւնները այս քրիստոնէականներուն մէջ պարունակուած չեն։ Թերեւս Հռովմէականաց մեծագոյր եւ բազմահատոր աստուածաբանութիւնեւրուն բազդատելով այդչափ առ օչինչ համարուած էք Հայոց եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը. սակայն եթէ այսօր աստուածաբանութեանց աւելորդ չազփազ-ֆութիւնները մէկդի հանուին, կարծեմ թէ անոնց վարդապետութիւնը նուազ պիտի ըլլայ քան զՀայոցը (1)։ Հայոց Եկեղեցւոյ ընդհանուր վարդապետութիւնը իր ընդունած ամէն վարդապետական գրքերուն մէջ պարունակուած է, այն վարդապետական գրքերուն, որոնք հին Եկեղեցւոյ վարդապետութեանը վրայ աւելի նոր նոր վարդապետութիւններ ալ չեն ընդուներ։

Դարձեալ կ'ըսէիք որ Հայոց Եկեղեցւոյ սովրած մասն ասկէ կը սորվի. ինչէ՞ն կ'ապացուցանէք որ միայն ասկէ կը սորվի ժողովուրդը։ Ես ոչ մէկ բանով կրնամ ապացուցանել ասիկայ. վասն զի եթէ մենք ժողովուրդը գիտենք և կը ճանչնանք, տեղ կայ որ ժողովուրդը բառական գիտէ Եկեղեցւոյ դաւանութիւնը, տեղ կայ որ նուազ, տեղ ալ կայ որ չգիտէր և. Ճշմարիտ Աստուծոյ կ'երկրպագէ։ Ես այս Հայոց ժողովրդոց իրենց դաւանութիւնը չգիտնալուն վրայ չզարմանայ ամենեւին, վասն զի հռովմէականաց մէջ ասոնցմէ աւելի ոգեւորները կան, և շատ։ Ես դաւանութիւն սորվող ժողովուրդն ալ ինչ սորված է որ, բայց միայն, "Հռովմէն դուրս փրկութիւն չկայ։ Երբ Պապն աղօթէ, քառասունի հոգիները բոլոր աբբայութիւն կ'երթան։ Պապին արձակածը Քրիստոս չկրնար հապել, կապածն ալ չկրնար արձակել։ Պապին անուանը չյուսացողը աբբայութիւն չկրնար երթալ։"

Ասոնցմէ աւելի կամ տարբեր դաւանութիւն մը չեն գիտեր։ Այն եկեղեցւոյն որոյ վարդապետն այսպէս կը վարդապետէ, և ժողովուրդն ալ այսպէս կը հաւատայ։ Գիտենք այնչափ Հայոց վարդապետները, որոնք հայ վարդապետները աւետած ատենին կ'ափսոսան հազար գթութիւնեամբ. գլուխնին կը շարժեն ու կ'ըսեն, "Ինչա՜ որ յամառած են այս պէս, և չեն կրնար ընդունիլ պապին իշխանութիւնը, և դժոխք պիտի երթան։" Արեւելեան այսպէս իրենց կ'աստուածաբանեն, զարմանալի չէ երբ իրենք ալ այսպէս սորվին։

Բանի որ ձեր մէջ այսպէս է, ինչ ըսե՞ք ուզեր համոզել որ ժողովուրդ մը առ հասարակ եկեղեցւոյ ամէն վարդապետութիւնն ու դաւանութիւնը լսելին սորվիլ ջանայ

---

(1) Հասկնալիք թարգմանուած բարոյական Աստուածաբանութիւն անուն մեծ հատորը կարդացողները քաջ գիտեն որ, եթէ մեկ կիսի վրայ կը խօսի որ Աստուածաբանութիւնն ընթերցման եւանգը կ'աւելցնէ, քան կէսի վրայ ալ կը խօսի որ ընթերցողը բոլորովին կը խորչեցնէ։ Վերջին օրերս շնուած և հրատարակուած Աստուածաբանութիւնները ալ կարդացողներուն քան ամենայնի կը հանդիպին, թէ նոյն կէտերուն վրայ խօսող հին Աստուածաբանութիւնները կարդալով ոչնչով պակսած են հեղինակները։ Հայոց ազգը լսելիներէն չգիտնալու բարեբաղդութիւնն ունեցած է, որ դեռ հայերէնի չթարգմանուած լսելիներէն բազմաթիւ Աստուածաբանութեանց վրայ և չգիտցած վարդապետութեանց ընթերցումէն ազատ մնացած է։ Թէ և ինքը չկարդացած՝ սակայն կը ցաւի և կը միխիթարուի Հայոց Եկեղեցին, երբ կը լսէ թէ, այն լսելիներնէն հայերէնի թարգմանուղ Աստուածաբանները այն վտանգաւոր զարգացութեանց մէջ շատ լսելով՝ աւելի խոհեմութիւն ըրած են։

է. և Հայոց եկեղեցւոյ իւր ժողովրդեան համար հնարած մանաւանդ քրիստոնէական վարդապետութիւնը իւր ընդհանուր վարդապետութիւնը կ'ուզէք ճանչնալ։

Կ'ըսէք որ "ապրելնող մարդ ալ առանց մէջ իրենց իշխանութեանը լրբութեամբը կը խօսինք". մենք չենք հասկնար ձեր միտքը. աղեւոր ըսել կ'ուզէք թէ միայն այդպիսին ապրելու իշխանութիւնն ունին, կամ թէ ան քրիստոնէականներուն ապրելու իրաւունքը տալ կ'ուզեն։ Ոտնձգել զձեզ կը խաբէք. ապրելնող մարդ անոր վրայ ոտնձգութեամբը կուտայ անոր մէջինը ուրիշ նոյնպէս մէկ մարդու բռնական գործն համար։ անիկա ասիկա քրիստոնէութիւն ունեցող մէկ ապրիչ քրիստոնէական՞" ալ ապագրութիւնը կը հրատարակէ, այն ալ ուրացողայ միւս մէկ մարդու համար. և Թուրքա այս միւսներուն ունեցած վարդապետութեանց մէկին ունենայ կամ միւսն չունենայ։ Նէ այս մէկ մարդու կամ միւս մարդու համար, որ կ'ըսենք, ինչ եթէ անոնցմէ ոմանք այս ինչ վարդապետութիւնը ապրելու են, կամ ոմանք այն ինչը, այլ թէ ոմանք այնչափ միայն ապրելու. բռնականութիւնն ունին, ոմանք քիչ մը եւս ասելի. ամանք ալ ասելի, իրենց ձրկոյ կամ ընորհացը համաձայն։

Նէ ինչ ասիթիւ հարկ պիտի հասկնալ թէ, որ և է քրիստոնէական՝ աստուածաբանութեան բոլոր վարդապետութիւնն ալ բռնականելու է։ Ապահովելու կարողութիւնը մարդկանց մէջ շատ ասելի աստիճաններ ունի։ Այս աստիճաններուն չափը ուսանելի դիտութեանց ալ աստիճան պարզած է. այսինքն ոմանք երկու պարտաւնական, ոմանք երեք, ոմանք չորս. . . . ։ Սակայն դուք պատրաստ ընդհանուր վարդապետութիւնը Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, մանաւանդ վարդապետութիւններուն ընդհանուր առնելով, կ'ըսեիք ձեր այս գործին մէջ մանաւանդ ընդհանուր հետեւցնելու սխալանաց մէջ կրնալ միշտ։

Ա՛նային դիտողութեամբ մանաւանդ ընդհանուրի տեղ առնելն հասկնալ եղաւ, անցնինք երկրորդ դիտողութեանը որ կ'ըսէ.

2. "Ի՞նչ բողոքականք, թէ հռոմէական եկեղեցիներ սուրբ գիրքն իրենց հասարակ ազգութիւն կ'անուանեն. բայց չենք կրնար ըսել թէ, ուրուն բողոքականք ու կաթոլիկներ նայն հասարակն ունին. վասն զի իրենց հասարակածը կամ չհասարակածը Ս. Գիրքին չենք կրնար իմանալ, հապա իրենց սուրբ Գիրքին տուած իմաստն կամ մեկնութենէն, զոր որ իրենց վարդապետական գրուածոց կամ հանդանականերուն մէջ գինուած են։

Ճիշտ ասկէ, սուրբ Գիրքն ամեն քրիստոնեայ ազգերու հասարակ ալ եւ ըսուած ըլլալով հանդերձ, գրեթէ այն ամեն քրիստոնեայ ազգերու ալ հասարակ տարբերութիւնը ձեր այս գանձը կը փոխանականեն։ Ի վերայ այսր ամենայնի հետազրրութեան արժանի է սա կէտը, որ տասնեւմիսը դարեան քրիստոնէական Եկեղեցին իւր դրեթէ չորս հինգ դարերուն մէջ միայն հասարակ գիրքութիւնն ունէր. և այնու հետեւ հասարակ տարբերութիւնն սկսաւ քրիստոնեայ ազգաց մէջ։ Նէ հասարակ տարբերութիւն ըսելով սիրտ չհասկնամք ա ռանձնելութիւն, այլ թերահասարակութիւն։ Նէ այս թերահասարակութեան ծագման սկզբան պատմութիւնը պի-

ան տեղեկացնել զմեզ, և ոչ թէ խա-
բեպատիր շաղփաղփուքիւնները։

— Պատմութիւնն ինչպէս կը տեղեկացնեն զմեզ այս թերահաւատութեան ծագմանը, ճիշդ և ճշմարիտ կերպով ստացած և արմատ արձակած։

— Պատմութեան առաջ իսկ տեղեկութիւն է որ միմեանց չտրտղդալու վերջերին ու հինգերորդին ընկիրզները Քրիստոնէական եկեղեցին այնպէս միացած էր, որ քրիստոնեայ կան հաւատոյ ըղձակիզեալ կը ծագգեր և կը լսուաւորէր. այն օրերուն և տարիներուն մէջ պրեթէական և պրեթ ծպեան բան եղեն եկեղեցւոյ համար նզովանգութիւն չառնէին. այլ եկեղեցին մի էր և ընդ ոլորտս երկրի ուսյուածական (1)։ Նոյն այս ժամանակներու մէջ Հռոմի իշխան ուներայ Հերձուածապետը, որ քրիստոնէական Եկեղեցւոյ խռովարարական դրութիւնն ու միաբանել վճռակի էր բեն բաւականացուցիչ չէ տուաւ. ուստի խարհեցաւ որ քակէ Եկեղեցւոյ այս միութիւնը և բարձրանայ ինքը քահանութեան գոլ։ Նա այս փառասիրութիւնն ինդէն յառաջ եկաւ, երբէ ոչ թերահաւատութենէն.

(1) Ցայժմ աւելի մեսահան աշակերտքն առ Ցիսուս, և առնն. ձի էր ի մէջ մեծ յարքունութեան երկնից։ Եւ կրկնոց առ ինքն Ցիսուս զնա ասէ մի, կացոյց զնա ի մէջ նոցա, և ասէ. ա՛մէն ասեմ ձեզ, եթէ ոչ դարձջիք և եղջիք իբրև զմանկան, ոչ մտանիցէք յարքունութիւն երկնից։ Մատթ. ԺՀ. 1—2։

— Հարցանել պատա. զինչ վճռիք զմանուպարհային ընդ միանալ նոր նոցա լսել կենին. քանզի ընդ միանալս վճռիքն ճանապարհին թէ ոչ էր մեծ... եթէ ոք կամի առաջին լինել, եղիցի ամենեցուն կրտսեր և ամենեցուն պաշտօնեայ։ Մարկ. Ժ.32—32։

Ըստ այս ի Եկեղեցւոյ նախնի դարուց մէջ ինչ վճռակ և դրութիւն աշնհնան յայտնի ընե։ Ս. Աթոռս խորհած է նեսբիոսի Եկեղեցական պատմութիւնը ազգագրութեամբ ի լոյս ընծայել— որ յայտնի կ'ընէ տասնգութեամբ իւր ժամանակի պատմական գիտցքին աշխատասիրվ։

վան ալ Տէրոջ խոստացած պըղտակին և աքեռոյն վրայ երբէք յաղ չեն նուաճել, Փարիսեցւոց ու Դպրոց աքեռան իրեն հանար առաւել պատուական գնագրեց։ Նա ահա ըսկրտաւ առաքելութեան և յանուն թեան խնդիրը. Հռովմի բաւ թէ ինքն է մեծ, վասն զի Պետրոս հան է. Կաղզեդոնի ըսաւ, թէ մեծ ինքն է, վասն զի Պետրոս առաջին անգամ Ընտրեցաւ է սկիզբն, հապա Հռոմայեցւոց Նոյնն ալ ըսաւ որ քանի որ ինքն Ընդհատ առաքեալ ունի և Յովհաննէս աւետարանիչ, մեծ ինքն է. տակաւին շատ խօսքեր ու փաստեր, ամէն ոք իւր սրտին մէջ։ Եւ ոնի հրոյ կայծը բորբոքած, առաջնութիւնն իրեն անվհատանալու փաստեր կը հնարէին։

— Այն ինչ ըսաւ. — ըսաւ դուք մեծ եք կամ փոքր, մեղ հետ մտան չունիք, վասն զի գոյժակցութիւն եղայք և եկեղեցւոյ։

Սիմեոն սկզբնաբէն երկու տարբեր հետեւութեանց մին թիւր է անշուշտ. և այսօր ալ ճշդիւ կը խոսի։ Երուսաղեմի առջի Վիճքն հաւատոյ տղբիւրն ըլլալով բողոքականաց և հռովմէականաց հաւատքը մեկ է չենք կրնար ըսել. վասն զի աղբիւրը մեկ ըլլալով հանդերձ, ըստ օրում նոյն աղբիւրէն յառնողը խառնեցայ էր, ուրիշ տեսակի փոխեց իւր ընդունածը. ըստ օրում արդէն իւր սրտին մէջ ծագած է Եկեղեցւոյ հակառակ ոգին, Եկեղեցւոյն սկանջին խոսող Աստուածային խօսքերը իւր մտայն յարմարցնելու փաստեր կը խորհեր և կը հնարէր։ Աստուածային խոսքը թէ «Դու ես վէմ, և ի վերայ այդր վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ», կը մեկնեն թէ Պետրոս Հռոմի սիսան երթայ, և Հռոմի եկեղեցիներու գլուխ պիտի ըլլայ։ Նոյն ոգիկ և մեսան, շատ քաջ մեկնութիւն։

Այս մեկնութեան խաբէութիւնն ու պատրանքն ան մոքերը պիտի իմանան բոցոտոշափես, որոնք պիտեն թէ եկեղեցւոյ միութիւնը կը մեկնէր որ, այն ըստած վէմն է Պետրոսի դաւանութիւնը եւ ոչ ինքն Պետրոս. և ինչ էր դաւանութիւնը։

— Դու ես Քրիստոս որդի Աստուծոյ կենդանւոյ (1), — ընդունիք դիտողութեան միւս կէսերուն։

"Ըսանկ ալ Յիմաճնական եկեղեցին կաթուղիկէոյ ուղղափառոյ հետ չէ թէ մինակ Ս. Գիրք, հապա նաեւ աւանդութիւն (այսինքն Ս. Հարք) կ'ընդունի, բայց թէ կաթուղիկեայք եւ թէ Յիմաճնական Եկեղեցին իրօք ինչ հաւատք ունին, այսինքն ինչ կը հաւատան ու ինչ չեն հաւատար։ Ս. Գիրք ու Ս. Հարք առջեւնիս բանալով չի մտցուիր, հապա նայելով թէ ինչ կերպով կաթուղիկէ հռովմէական եկեղեցին սուրբ Գիրքն ու սուրբ Հարքը կ'իմանայ ու կը մեկնէ, և ինչ կերպով Յիմաճնական Եկեղեցին։ Ա՛ս կերպը կամ ի մտառալ կամ մեկնութիւնը, ինչպէս կաթուղիկեայ ուղղափառայ քով, ա՛նանկ ալ Յիմաճնական Եկեղեցւոյն նկատմամբ առ եկեղեցւոյն բարձրագոյն իշխանութենէն կամ հեղինակութենէն յառաջ եկած դրուածներուն մէջ մինակ փնտռելու է։ Աւտի առ կողմանէ ալ վերոյիշեալ քրիստոնէականները մեծ նշանակութի՛ւն ունին։ Այ քրիստոնէականներն կ'որոշուի, որ Յիմաճնական Եկեղեցւոյն բուն իր սեպհական եղող վարդապետութիւնը ա՛րն է։"

Ըսէկ կը խօսիք որ Ս. Գիրքն առջեւնիս առնելով հաւատք չմտցուիր, նոյնպէս Ս. Հարքն առնելով ալ։ ապա կայն այն տեղ կը խանգարի ձեր խօսքին կարգը որ կ'ըսէք թէ Յիմաճնական Եկեղեցւոյ բարձր հեղինակութիւնները այն ձեր ճանաչած քրիստոնէականներն ըլլան։ Այ քրիստոնէականները չէ թէ այսօր սկզբնաւորեցին հեղինակները, և Յայց Եկեղեցին ալ այսօր ունեցած եղաւ, այլ Յայց Եկեղեցւոյ արդէն ունեցած վարդապետական դրուածքներն վերջին օրերը համառօտեցին և այն քրիստոնէականները յօրինեցին, որմէ Թերեւս դուք տեղեկութի՛ւն չունենալով գուցէ իրաւունք ունենայք այդ մասին արդարանալ։ Արդէն հետզհետէ քրիստոնէականներէն մէջ բերած հատուածքներնիդ և անոնց վրայ ըրած դիտողութիւններնիդ պիտի տեսնենք և իմանանք։ Յիմա այս չափը միայն կը գիտցնեմ որ, մասնաւորն ընդհանուրի տեղ առնողն արդէն ինքը սխալած կ'ըլլայ, եթէ ոչ՝ իւր սկզբանն հետեւութիւնը։ Ընդունիք երրորդ դիտողութեանը։

3. "Թէ որ Յիմաճնական Եկեղեցին վարդապետելու առնն, ի Քրիստոսէ Եկեղեցւոյ խոստացած անսխալականութե՛ պարգեւն ունի, այսինքն բարեխօս Հոգին սուրբ իրեն օգնական է, հարկաւ դոնէ առ քրիստոնէականներուն մէջ առ անսխալականութիւնը պիտի երեւայ. նախ՝ որովհետեւ առնք Յիմաճնական Եկեղեցւոյն ամենէն բարձր իշխանութեանցը վաւերացած ու հաստատուած գրուածներ են, երկրորդ՝ թէ որ առ քրիստոնէականերուն մէջ անսխալութիւն կայ նէ, ան առնեն մինակ ժողովուրդը Աստուծոյ առջեւ պարտական կ'ըլլայ առ քրիստոնէականներով իրեն առջեւը դրուած վարդապետութիւնը հաւատալու։ Այս որ

(1) Պատասխանի ես Սիմոն Պետրոս և ասէ քեզ. դու ես Քրիստոս որդի Աստուծոյ կենդանւոյ։ Մտթ. ԺԶ. 16։

անհրաժեշտ վարդապետութիւն չկայ, հոն հաւատալու ալ պարտականութիւն չկայ»։

Անոնք եկեղեցին անհրաժեշտ կը նկատեն որուհետեւ Քրիստոս ըսած է. «Ես ընդ ձեզ եմ ամենայն աւուրս մինչեւ ի կատարած աշխարհիս». Մատթ. ԻԸ. 20։

«Որով սիրեք զիս զպատուիրանն իմ պահեսջիք։ Ես աղաչեցից զՀայր, և այլ միխիթարիչ տացէ ձեզ, զի ընդ ձեզ բնակեսցի ի յաւիտեան Հոգին ճշմարտութեան, զոր աշխարհս ոչ կարէ ընդունել, զի ոչ տեսանէ զնա, և ոչ ճանաչէ զնա. բայց դուք ճանաչէք զնա, զի առ ձեզ բնակեսցի և ընդ ձեզ եղիցի։ Ոչ թողից զձեզ որբս, գամ առ ձեզ. փոքր միւս եւս՝ և աշխարհս ոչ եւս տեսանէ զիս, բայց դուք տեսանիցէք զիս. զի ես կենդանի եմ, և դուք կենդանի լինելոց էք։ Յայնմ աւուր գիտասջիք դուք՝ զի ես ի Հօր իմում՝ և դուք յիս, և ես ի ձեզ։ Որ ունի զպատուիրանս իմ և պահէ զնոսա, նա է՝ որ սիրէ զիս. և որ սիրէն զիս, սիրեսցի ի Հօրէ իմմէ, և ես սիրեցից զնա, և երեւեցուցից նմա զիս»։ Յովհ. ԺԴ. 15–21։

«Որպէս կայցէք յիս, և բանք իմ ի ձեզ կայցեն, զոր ինչ կամիցիք, լինիցի ձեզ.... Դուք բարեկամք էք իմ, եթէ առնիցէք, զոր ես պատուիրեմ ձեզ։ Ոչ եւս կոչեմ զձեզ ծառայս, զի ծառայն ոչ գիտէ զինչ գործէ տէրն նորա։ Այլ զձեզ կոչեցի բարեկամս, զի զամենայն՝ զոր լուայ ի Հօրէ իմմէ, ծանուցի ձեզ»։ Յովհ. ԺԵ. 7–15։

Այնպէս եւ ասոր նման շատ խօսքերուն Հաւատացեալները մեզի կը հաստատեն Յիսուսի անսխալականութիւնը. և Հոգին սուրբ կը յիշեցնէ Յիսուսի եկեղեցւոյն՝ ինչ որ Քրիստոս Յիսուս եկեղեցւոյ գլուխը սորվեցուց[1]. ուստի Յիսուսի եկեղեցւոյ վարդապետութիւնն անսխալական է։ Նայելով վարդապետութիւնը, այն վարդապետութիւնը, զոր Տէրն մեր ինքնին խօսած է և պատուիրած, և Հոգին սուրբ կը յիշեցնէ Յիսուսի եկեղեցւոյն, Թէ և Տէրոջ ըսած այս խօսքերը չեն պարունակեր աւետարանին մէջ յայտնի գրուած, սակայն Յիսուսի վերաբերեալ ամէն վարդապետութեանց սկզբունքն անպատճառ կայ։ Այն վարդապետութիւնը մը որ այն սկզբան համաձայն է, անսխալական է. վարդապետութիւն մը որ այս սկզբան չհամաձայնիր, անսխալական ընդունելու համար մտապիներ պէտք են։ Այն վարդապետութիւն մը՝ որ այս սկզբան չհամաձայնելովը անսխալականութեան ընտրեն զուրկ է, ոչ կը մնայ հապա երբ այս սկզբան ալ հակառակ ըլլայ այն վարդապետութիւնը։

Հոգւոյն եկեղեցին իւր սխալներն կանխատեսելու համար մէկ դարէն աւելի է որ զինքը անսխալ ցուցնելու համար՝ ապիտակ վկայութեամբ իւր քահանայապետին անսխալականութիւնն հաստատել կը ջանայ։ Հոգի եկեղեցին այս տեսակ ջանք մը ըրած չէ մինչեւ յայսօր. եւ անսխալականութեան ընտրեալներուն համար, միշտ իւր վարդապետութիւնը Աստուածաշունչին սկզբանցն համաձայնեցնել ջանացած է, և համաձայնեցուցած։ Եկեղեցական անհատ մը խաբուելով կամ չգիտնալով, եկեղեցի սխալած չըլլար։ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնները Աստուածաշնչին սկզբանցը վրայ միշտ յեցեալ են,

---

(1) Իսկ միխիթարիչն Հոգին սուրբ՝ զոր առաքեսցէ Հայր յանուն իմ, նա ուսուսցէ ձեզ զամենայն, և յիշեցուսցէ զամենայն զոր ինչ ասացի ձեզ։ Յովհ. ԺԴ. 16։

այն վարդապետութեանց պարունակող գրքերէն քաղուած քրիստոնէական կանոնները բոլոր ուղիղ են և անսխալ։

Աստուած միայն անսխալ է, որմէ հետեւութիւն է անշուշտ, թէ Աստուծոյ խօսքն ալ անսխալ է, որովհետեւ Եկեղեցւոյ խօսքը միշտ Աստուծոյ խօսքերէն առնուած է, ուստի Եկեղեցւոյ խօսքն ալ անսխալ է։ Այլ երբ Եկեղեցին Աստուծոյ խօսքերէն դուրս կը խօսի, անկէ անսխալ չի կրնար ըլլալ։ Ընհատի մը խօսուածքը նմանապէս, ոչ գիտէ ուրկէ առած է, անոր վաւերականութիւնն Աստուածայնի սկզբունքէն միայն կրնայ հաստատուիլ։

Գանք չորրորդ դիտողութեան.

4. "Թէ որ Ընդհանրական եկեղեցին իրաւունէ անսխալութիւն ունի, և իր անսխալութիւնն ինչպէս ըսենք, սա քրիստոնէականներուն մէջ պիտի երեւնայ, չկրնար ըլլալ որ սա քրիստոնէականներէն մէկուն խօսքը մեկալներն խօսքին դէմ ելլէ. կամ սա ժամանակուան քրիստոնէականը՝ մեկալ ժամանակուան քրիստոնէականին քաղծին հակառակ գայ. կամ սա տեղոյ քրիստոնէականը մեկալ տեղոյ քրիստոնէականին ներհակ ըլլայ. որովհետեւ Հոգին սուրբ ամէն առեն ու ամէն տեղ մի և նոյնը կը խօսի։"

Այս Հայաստանեայցս Ս. Եկեղեցին ունի անսխալութիւն, ինչպէս որ վերը ըսինք. իւր քրիստոնէական ներուն մէջն ալ կ'երեւայ իւր անսխալութիւնը. դուք որ Հայաստանեայց քրիստոնէականներուն խօսքը իրարու դէմ ելլել կը կարծէք, այնպէս չէ, ինչպէս որ հետեւեալ յաւելուածով ալ պիտի տեսնեմք։ Այս սխալը կամ լաւ ևս ըսել թերութիւնը Հոգւոյն քրիստոնէական ներուն և վարդապետական գրքերուն մէջ միշտ և անպակաս գտնուած են առաքելական աթոռներուն իրենց ոգւոյն վրայ տիրած դասերէն ի վեր։ Եթէ ընդհանուր ատեաններն մեկնութիւնները, որոնք նախնի ժամանակները գրուած են և ընդունուած, կը մեկնեն թէ Հռոմայի մէջ "դուռ ես վէմ և ի վերայ այդր վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ", և գերեզմանք դժոխոց զնա մի յաղթահարեսցեն" խօսքը Պետրոսի դասանութեանն համար ըսած է Աստուած. և այժմու քրիստոնէականները և ամենք աստուածաբանք ուղղակի Պետրոսի անձին վրայ կը մեկնեն, թէ Քրիստոսի եկեղեցին Պետրոսի անձին վրայ շինուած է։ Ըսել է որ Հոգին սուրբ լսուելոց կամ Հռովմայ Եկեղեցւոյ մէջ առաջին ժամանակին այնպէս խօսած էր, հիմա ալ այնպէս կը խօսի։ Ի սա ինչու, վասն զի նոր աստուածաբաններն ու վարդապետները այսպէս կ'ուզեն, և այսպէս ալ հին յատմար կուգայ աւետարանն իրենց մտքին։

Ձեր նախադասութեամբը ձեզի կը հարցնեմք, ինչպէ՞ս քառինեան արդի գրուածքները նախնի Եկեղեցւոյ և Հայաստանեայց ժամանակի գրուածքներուն կը հակառակի։

Ըսար տակը պատասխաններ շատ կան, սակայն գուք չեք կրնար խօսիլ նոյն պատասխաններէն, հապա՝ նոյն ինքն ձեզ հարցնողներէն։

Հոգին սուրբ ամէն առեն ու ամէն տեղ միևնոյն կը խօսի, բայց ըստ այնմայ Եկեղեցւոյն մէջ երեկ ուրիշ այսօր ուրիշ կը խօսի։ Ընդունիք հինգերորդ դիտողութեանը։

5. "Ընդհանրական Եկեղեցին ըստ ոեպ կը վկայէ, թէ իրեն հաւատքը կաթուղիկէ Հռովմէական եկեղեցւոյ հաւատքին ամենևին տարբերութիւն մը չունի։"

Անոնք որ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մէջն են, այդ սեռակ վկայաբանութիւն մը մինչեւ ցարդ չեմք գիտեր. զոր ալ ուրիշ առած էք անկից զատցած չէք, հետեւաբար հիմա ալ տակաւին չենք գիտեր այդպիսի վկայաբանութիւն մը։ Ընդհակառակն Հռովմայ եկեղեցին որ այսօր կը ծանչնանք՝ մեծ անուանարով եւ իրեն հաճար վերականգնիչ դասանելով, Հայաստանեայց եկեղեցին կը նզովէ զայն։ Հայաստանեայց Ս. եկեղեցւոյ Հռովմայ եկեղեցիին ունեցած տարբերութիւններու մէկ քանին տակի տակաւ ալ ըսինք. հիմա ալ կ'ըսենք, Հայաստանեայց եկեղեցին Հռովմայ եկեղեցիին կը տարբերի. Հայաստանեայց եկեղեցին սուրբ է, իսկ Պըլեսան Քրիստոսի միացած է. մինչդեռ Հռովմայն Պապի հետ միացած է։ Քանի քանի տարբերութիւններ տակաւին, որոնց եւ ոչ մին ունեցած է Հայաստանեայց եկեղեցին, եւ ոչ ալ պիտի ունենայ։

" Միանաւարար գրուածոյդ մէջ գուցէ ներուի՝ թէ որ սա կերպ տարբերութիւն մը տեսնուի ։

Թէ միանաւարար եւ թէ ընդհանուր վարդապետութեան ատկէն տարբերութիւնն՝ի հարկէն է, եւ սա պատճառաւ եկեղեցիին ներոզութիւնը հարկ վիպ. վասն զի չեն օգտակեր իրեն կարծած այդ ներոզութիւնը կամ անիերոզութիւնը Հայաստանեայց եկեղեցւոյն վրայ երբեք ազդեցութիւն մը չունին։ Տկարամտութեան տալ է որ իբրեւ թէ անիերոզութիւն ցոյց տալով կ'ապահովէք ըսելով.

"Թէ որ սա քրիստոնէականներուն մէջ որոնք Չմիածնական եկեղեցւոյն ընդհանուր վարդապետութիւնն ու հաւատքը կը պարունակեն, իրաւցնէ կամուզիկ Հռովմէական եկեղեցւոյ վարդապետութենէն տարբեր վարդապետութիւններ դտնուին, ալ բնական կերպով հարկ է՝ որ ամեն մարդ ըսէ թէ Չմիածնական Հայոց եկեղեցին իրօք կամուզիկ հռովմէական եկեղեցիին հաւատոյ կողմանէ տարբերութիւն ունի։ Այս տարբերութիւնն ինչպես ամեն առօղջ միտք պէտք է տեսնել, միմակ մէկ հաւատոյ մասին մէջ ալ ըլլայ բաւական էր։

Երբ անգամ մը յիշէք, թէ Հայաստանեայց եկեղեցւոյն ունեցած յոյն առ Նոտուած է, եւ Հռովմէական եկեղեցւոյն առ Պապը, արդէն բոլորովին տարբեր ըլլալը բացայայտ պիտի հասկցած ըլլայիք։ Այս ինչպէս այսչափ շատ տարբերութիւնը մէջ կը պահպանուի դարձեալ ու կ'ըսէք, եթէ այս տարբերութիւնն մէկ հաւատոյ մասին մէջ ալ ըլլայ, բաւական է։ Արդէն Հռովմայ եկեղեցին հաւատոյ մասանց ընտրութիւն չգիտեր եւ Պապին մեծութիւնը հաւատոյ մաս համարած է. այս օրերս ալ հաւատոյ մասէ եւս ուսելնելու շատ աշխատեցաւ, թէ Պապն անսխալ է, եւ հաւատոյ մաս է. առ մի մանն հաւատոյ թերահաւատողն ալ առ բոլոր հաւատն թերահաւատած կ'ըլլայ, ուստի այս մտերս ձեղքեցաւ. եւ հաւատոյ մաս մը չընդունիլ կ'ինչպես կարելի է որ ներէ Հռովմն Հայաստանին։ Արդ Հռովմայ ներուածը ձեզ կը թողու Հայաստանեայց եկեղեցին վայելել, միայն թէ մի մառնայք որ նա ձեզմէ կը տարբերի. մարդկային դործոց պատահումը հաւատոյ մաս չհամարուիր։

" Թէ որ սա ամենն տանկ է, կ'ըսէ, ան տեսն քիչ մը խելք ունեցող մարդ ինքն իրեն պիտ'որ ըսէ. թէ որ սա քրիստոնէականներուն մէջի վարդապետութիւնն ամեն տեսն ու ամեն

տեղ նոյն չէ, ան առեն հան Աստուծոյ մասը չկայ. Հոգին սուրբ այն վարդապետութիւնը տօրվեցնողնե-րուն հետ չէ։»

Կընդունինք որ Հոգին սուրբ ա-մեն առեն և ամեն տեղ մի և նոյնը կը խօսի. սակայն կը հարցունենք թէ ինչո՞ւ Հռովմայ Եկեղեցւոյ մէջ մի և նոյնը չխօսիր։ Թերեւս հարցնեն թէ ո՞րն է տարբեր խօսածը։ Այնչէ տա-ներիք դարը Հռովմայ Եկեղեցւոյն մէջ Հոգւոյն սրբոյ բղխումն ի Հօրէ կ'ըսուէր, այնուհետեւ սկսան ի Հօրէ և ի Որդւոյ ըսել։ Ինչո՞ւ տաներիք դար այնպէս և այնուհե-տեւ այսպէս։

Ու Հոգւոյն սրբոյ բղխման ի Հօրէ և ի Որդւոյ ըսելու խնդիրը որ տաներիք դարէն յառաջ Սպանիայի մէջ ծագեցաւ, և երկար ժամանակ Հռովմ չընդունեց, այն առեն Հոգին ինչպէս կը խօսէր Հռովմայ եկեղե-ցւոյն մէջ։ Թերեւս առանց պատաս-խանելու ալ ըսէք թէ առաջինը սխալ էր վերջինը ուղիղ. ուրեմն ի՞նչ կը խօսիք ալ, չէք գիտեր հոգւոյ՝ թէ ինչ է Եկեղեցի, ինչ է Աստուածա-բան, ինչ է Դաւթեան գործ և Մաղթ։ Սկզբունք մ'ունիք պատը բարձրա-ցնելու, առեր կ'երթայք. բայց դէպ ո՞ր—ուր որ ճանապարհն եղերի։

Հռովմայ եկեղեցին, որ Հոգւոյն սրբոյ բղխումը, ի Հօրէ և ի Որդւոյ ըլլալն ընդունէր, գիտէր սրդեօք յառաջագոյն ինչու չէր ընդուներ։ Լեւան Գ. կը մերժէր և չէր ուզեր որ ըսել տայ թէ, Հռովմն իր ուզած առեն կ'այլայլէ ու կը փոխէ Եկեղե-ցւոյ աւանդութիւնը։ Բայց իւր յա-ջորդը փոխեց, որ ըսել է երկու պա-պերուն տարբեր տարբեր կը խօսէր Հոգին, տարբեր ժամանակ ու տար-բեր անձանց մէջ։

Հռովմայ Եկեղեցւոյ ներքոգրու-թեան Մաղթ տալու դրութիւնը, չէ թէ քրիստոնէութեան կամ աստ-ուածպաշտութեան դէմ կրնայ ըլլալ և ամենաբնին հեթանոսութիւն է. մարդ անցուներէն անդամ հեթանոս-թիւն է, մանր կը մնայ գործադրելը, այս առոյգանի հեթանոսութիւնը այս առոյգանի ոգեպատրաստութիւնը չանձն առնող, ու իւր ժողովրդեանն ուսուցանող Եկեղեցւոյ մէջ Հոգւոյն անսխալութիւնը կըն-նաք յուսալ երբեք. և եթէ յու-սայք՝ որ երեսով։

Աստուածութիւնը որ հին օրինաց մէջ մի՛ պանանէր պատուիրեց, նոր օ-րինաց մէջ ալ նոյն պատուիրը սատ-կացոյց ու ըսաւ մի՛ բարկանար։ Աստ-ուած գործադրելու սկզբունքն ալ տուաւ, ըսելով. —Սիրեացես զտէր Աստուած քո յամենայն սրտէ քումմէ և յա-մենայն անձնէ քումմէ և յամենայն մտաց քոց. այս է մեծն և առաջին պատուիրան. և երկրորդն նման ա-մին Սիրեացես զընկեր քո իբրեւ զանձն քո—։ Ընկերն անձին նման սիրելու պատուիրանը զԱստուած սիրելու պա-տուիրանին հաւասար կը զօրացնէ, որպէս զի աշխարհի մէջ մարդկան կեանքը հանդիսաւոր ունենայ. և ընկե-րին վրայ սէր ունեցողն արդէն չը կրնար ընկերին բարկանալ։

Սակայն ընդ հակառակը կը պատ-ուիրէ այսօր Հռովմայ եկեղեցին ներ-քոգրութեան Մաղթ տալուը, վասն զի ընելիք յանցանքն արդէն Թողու-ցած է և կրնայ առանց երբեք վհատ-ուելու յանդգնիլ։ Այո՞ է Հոգւոյն սրբոյ խօսածը Հռովմայ եկեղեցւոյն մէջ, քա՞ւ լիցի։

Աստուած վասն իւրենց տեղերն երկա-րօրէն պիտի խօսուին հետեւեալ, հի-մա չարունակութեանն անցնինք։

«Հայաստանեայց ըստ ամենայն կ՚ըսէ՝ անսխալականութեան պարգեւը չունի։»

Հայաստանեայց Եկեղեցին անսխալականութեան պարգեւն ունի, իւր Ի Քրիստոսէ առած և Առաքելոց ուղղած ուղղութենէն անփոփոխ մինչեւ յայսօր պահելով։ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Հայրապետը առանձին Եկեղեցի չի ներկայացներ. ուստի եթէ երբեք Հայրապետի մը ըրած փոփոխութիւնը կայ որ ուրիշներ նախընթաց ըրած ըլլայ, այն եկեղեցւոյնը չէ. նա մանաւանդ Հայոց Հայրապետն ալ այնպիսի փոփոխութիւններ ըրած չունին, և չեն ընդունիր։

Կը հետեւցնէ վերի ըսածներէն, «ուստի ալ միխիթարիչ Հոգին սուրբն իր անսխալականութեամբը անանուն եկեղեցւոյ մը մէջ պէտք է մնացեր, որն որ չէ թէ միայն 60 տարուան միջոցի մէջ, հապայ տասնեւութ ու կէս դար մէջ Աբեւելքին Արեւմուտք, Հիւսիսէն Հարաւ, հաղարաւոր բերդով վարդապետ ու իր վարդապետական իշխանութեամբը հաւանած դրուածոց մէջ և ոչ բառ մը կամ յօդ մը գտնուի, որ իրարու ներհակ ըլլայ. հապա անանուն վարդապետութիւն մ՚ ըլլայ, որ կարող ըլլայ իրան ցնէ կամ ընդհանրական ըսուիլ. ամէն տեղ ու ամէն տեղ նոյն ու ինքիրեն հետ հաւանած ըլլալով։»

Այդ ըսածնիդ ճիշդ մեր ունեցած եկեղեցին է, և ոչ թէ ձեր կարծածին պէս Հռովմինը. անթիւ տարբերութիւններ կան Հռովմայ եկեղեցւոյն հին և նոր դրութեանը մէջ և ոչ այսչափ միայն, այլ և յայտնի սխալներ և անկարգութիւններ մուծուած և կը պահուին։ Մինչեւ անդամ պիտի ըսենք որ հինգ տարիէն աւելի ատրաղ իւր բոլոր օրերը տարբերութիւններ ունեցած է, ինչպէս որ առանց պատմութեան հարկ ըլլալու ներկայ Պապին աւարտ ու կեցացը մէջ Հռովմայ եկեղեցւոյ կրած փոփոխութիւնները ժամանակին ծագման ալ յայտնի են։

«Ուստի էքմիածնական եկեղեցւոյն վերոյիշեալ եկեղեցական իշխանութեամբ հաստատուած վարդապետական գրութիւնքներուն համաձայն քննութիւն մը ընենք տեսնելու համար։

Ա. Թէ արդեօք այս գրութիւնները վարդապետութիւնները իրար կը բռնեն։

Բ. Թէ արդեօք ասոնք գրութիւնները վարդապետութիւնը կաթուղիկէ հռովմէական վարդապետութեան միաբան է։

Սկսինք այն հաւատոյ մասերէն, որոնց վրայ Հայաստանեայց էքմիածնական եկեղեցին հնուցմէ կաթուղիկէ Եկեղեցւոյ (մոռցեր է հռովմէականն ալ ըսելու,) հետ վէճ ունեցած է։

Այն քրիստոնէականներուն բոլոր ըսածներն ալ իրարու կը բռնեն ինչպէս պիտի տեսնենք հետազօտեսք։ Եւ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը արդի հռովմէական վարդապետութեան հետ հակառակ են բոլորովին։ Հոգի հռովմէացիքը կը պնդեր թէ դատաստութիւնն ուղիղ է, զոյն ալ հաւհնալու մէկ միջոցը կայ. զոր մէջ բերելով կը հաստատենք։

Այսու հետեւ կ՚սկսի բուն դործն։

(Շարունակութիւն)։

ԿԱՏՈՆԻ
ՅԱՂԱԳԱՍ ԲԱՐԻՈՒԹԻՒՆ ԿԵՆՑԱՂԱՎԱՐԵԼՈՅ
ԹԱՐԳՄԱՆԵԱԼ Ի ԼԱՏԻՆԷ
ՅԱՆՈՒՍՅ ԴՊԻՐ ՃԱՄՃԻՋԱՏԷ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍԵՑԻՈՑ Ի ԹՈՒԻՆ ՀԱՅՈՑ
ՌՃՀԲ — 1723։

Համառօտ բան թարգմանչին առ գՔրերգոյս (1)։

Ճազուամբ առաջան զանուանն Կատոնի։ Առաջին Կատոնն գլուխ և հայր եղեւ Պօրկիոսեան ցեղին։ Ըստ նմանէ բան վիպագրեան է այսպէս. Կատոն էր անուանի ճարտասան, քաջ զօրագլուխ և տղիւս խորհրդական։ Իմանք եւս զսա քաջ փառատրեան անուանեցին, վասն զի սիրուեաւն կենդանութեան քառասուն անգամ ղիւռատրաքանութեան գործս արարեալ միշտ անդատապարտ գըտաւ, զոր առաջի դատաւորաց իւրեւ զմահապարտս բամբասէին։

Երկրորդ Կատոն կոչեցաւ և Պօրկիոս, այլև անուանեցաւ Չենսուրիոս, այսինքն քաղաքագլիւ դատաւոր։ Իր նա ի Տուսկուլայ գեղջէն մերձ ի Հռոմ. վերացաւ սա ի բազմապատիկ իշխանութիւն, զի նախ եղեւ տրիբուն, այսինքն ժողովրդապետ Սիկկիոյ, յետոյ զօրագլուխ եղեալ հաւ զՊղպէն Աֆրինոյ. անդ թէպէտ ծերացեալ ասաւ զՅաննայ բառան ի Ճենիսոսէ, իսկ հուսկ յետոյ բըռնեցաւ եղաւ ի Հռոմ։ Այս կատան է զարմէ ասեն թէ ի վերայ երից երայց զղջացեալ լցէ սիւրուեան կենդանութեան. նախ՝ վասն նաւալ գնալոյ անդր՝ ուր հնար էր ուսիւքն գնալ. երկրորդ՝ վասն երբեք անցուցանելոյն զօր մի պարապ. երրորդ՝ վասն յայտնելոյն զգազանի խորհուրդս՝ կնոջ իւրում։ Սոս եղեն որ դիք երիս, որոյ մինն քաջապէս պատերազմեցաւ ընդդէմ Պերսէին։ Միւսն որ Սըլինս անուանեցաւ ի մօրէն, մեռաւ ի կենդանութեան հօր իւրոյ։ Գրեաց գիրս աղնուագոյնս ի վերայ իրաւապետութեան։

Երրորդն է Մարկոս Կատոն՝ որ էր ի քաղաքէն Ճուդեայ՝ և Թուռն որդի Պօրկիոսի։ Սովորութիւն եղեալ էր սմա գնալ երբեմն մերկ ոտիւք ի մէջ ժողովրդեան, և երբեմն կարճ հանդերձիւք երեւէր ի մէջ նոցա, այսր ամենայնի առաքերէր զպատճառն ինքն ասելով այսպէս. Օ՛ի կամիմ տղերուցանել զիս յանվայելուչ մեզն երացն պատկառիլ։

Չորրորդ և վերջին Կատոն՝ որ վաղերկոս մահանուանեցաւ, էր քերթողաբան և բանասաեղծ, որ ուսուցանէր զազգս որդիս մեծամեծ արանց ի քաղաքն Հռոմ։ Սա եղեւ շարադրող ներկայ Յոանուաւոր գրոցս համերաման առնաչափութեամբ զոր ես յետինս ի բանասաեղծից ի մեր լեզուս շարադրեցի, վասն այնր մա-

(1) Սոյն աշխատասիրութեանս Թարգմանիչն ինչպես յիշած է, կատանիպուալցոյն նատող Հռեաի Թագաւորի գեսպանատան Թարգմանն է, պարտն Յակոբ ձամճի գաճ, կամ ձամճի օղլու կոչեցեալ, որդի Եղիայի և Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հարազատ զաւակ և բարեկամ Գալեան մեծանուն Յակոբ պատրիարքին, որ նորա բազմերգու հմուտ թեհն օգտատ քահանայ քանի մը կտոր գրեանք եւս Թարգմանել տուած է, որոնց մէջ նը շանաւոր է Գեսպոտի վիպասացութիւնը իր զրկ խով, զոր Թարգմանած եւ յիշեալ Հանդուցեալ պատրիարքին նուիրած է առանձին ուղերձով մը 1745 Թուականին։ Ըստ, ինչպես առաջիկայ Թարգմանութեան մէջ կ՛երեւի, իւր գարուն ան է, և իւր պարզութեամբը առաւելութիւն մը ունի դէմ, բայց ինչպես իւր ուղերձին մէջ կը խոստովանի, իւր պաշտօնին Թանիպոլին ժամանակին գողցած ըլլալով, չէ կարողացած վերջին սրբագրութիւնը ներն ընել իւր Թարգմանութեանը։ Վերյիշեալ Գեսպոտի Թարգմանութեան ինքնագիր օրինակը սուրբ Ամուսցա գրքատան մէջ կը գտնուի, հմ 55։

նաւանգ պատճառին վր ինձ երեւեցաւ յայժ գեղեցկացարմար առ ի ուղղել զգաս երիտասարդացբրիտաս նէից : Իսկ քանզի (են) բառք ամենք ի մէջ ստանաւորացս զգաս թերեւս իմանալ չկոխ հնար ամենեցուն , և վասն Հռովմէական քաղաքավարութեան յանձն առի պատմել զնոցանէ : Առաջին բառն է Նաղդն՝ որ կոչի լատինեւվար ֆոռֆոռանա՝ եւ յունարէն՝ էէկի , և տառիեվար ֆէլէկի : Պատկերահանքն նկարագրեն զՆաղդն իբրեւ զմատաղ և զմատղաշ անաչ աղջկի մի՝ առնելով ի ձեռին զանիւ մի զոր անդադար գլորմամբն հոլովէ : Նշոյլ նկարագրեն զնա , վասն զի ոչ ըստ արժանեացն իւրաքանչիւր ումեք մարդոյ բաշխէ զյաջողութիւնս . քանզի տեսանելով օր ըստ օրէ և բազմից զանարժան անձինս լինել ի մէջ յաջողութեանց և գարձեալ տեսանելով զարժանիսն կալ յաղքատութեան և յանյաջողութեան . զի անաչառ լինելով չկարէ տեսանել զարժանաւորութիւնն եւ զանարժանութիւնն : Որպէս եւս ի ձեռին իւրում անիւ մի : Նիւթս այս նշանակէ զյաջողութեանց անհաստատութիւնն , զանզի տեսանելով բազմից զգաս ի չինչս և ի վարկածանութիւնս բարձրացեալ՝ գլորիլ և անկանիլ ի գառն աղքատութիւն և ի մեծ թշուառութիւն , և զգաս ի գառն աղքատութեան՝ վերանալ ի փարթամութիւնս : Պատճառն է զի գլորեալ Նաղդին զանիւն , գլորին ընդ անուսն և ի վայր կձանին ոք կին ի վերին կողմն անուսն . եւս թէ վերացեալ բարձրանան ստորեւ կողմունքն : Այսո այսր պատճառիս ասեն փաստաբանքն՝ թէ որպէս անդադար է գլորումն անուսն,նոյնպէս անհաստատ յաղքատութիւն եւ վարկածանութեան կացուցիչ : Երկրորդ բառն է Դէպ ժամն (առիթ) , որ կոչի լատինեվար օկկասիօ , և յունարէն աֆորմէ , և տառիեվար ֆրանդ , զոր պատկերացուցանեն նկարագրեն իբրեւ զաբաստիանոց կոյս աղջիկ մի, որ զառաջին կողմն գլխոյն (առնի) լի հերսկք , և զետինն հերաթափ : Այսո որոյ երբ հանդիպի գնալ Դէպ ժամն , պարտ է ժեզ զբռնել զնա , և ձեռամբ ըմբռնել զվարսիցն նորա , զի գիտասցուք զօգտակարութիւնն . Իթէ ոչ ըմբռնեմք զնա , անցանէ և ոչ եւս կարեմք ի ձեռս ձգել զնա՝ զի հերաթափ է յետոյն կողմն գլխոյն : Այս երկու բառքս են զորոց պատմել սակաւ բանիւ ինչ ինձ հարկ եղեւ : Այդ միով ընդսա (ընկալարուք)և վայելեցէք ի փառս Քրիստոսի և անձանց յօգուտ Թիւն. և ողջ լերուք ի տէր :

Յառաջաբանութիւն շարադրողին.

Տեսանելով զգազանս ի մարդկանէ ի շաւղացն բարւոյ վարուց յայժմըըեալ, ինձ համարեցայ հարկ ցուցանել կերպիւ իւիք զՔիւր ձանապարհս, զի ազնուապէս կենցաղավարելով գինեբեանս պատուելիս արասցեն Աւրհնութիւն, որդեակ իմ սիրելի, պատուէրս ի քէն է պահելութուսցիդ քեզ զկերպ բարւոք կեալ եւ կենցաղավարելոյ . ընդերկայիր մեծաւ մտադրութեամբ ղհետեւեալ պատուէրս իմ զի կարասցես իմանալ զամենայն , և գիտացիր ստուգիւ՝ զի ընդհանուրն և չիմանալն՝ զանց առնել է . վասն որոյ զԱստուած աղաչեա , զնորդս պատուէրս , զադդակիսս սիրեա . երկիր ի վարժասէտէ . քեզ աւանդեսցէ պահեա . պատրաստեա զքեզ յատենի . ընդ բարիս գնա . ոչ հրաւիրեալ մի երթար ի խորհուրդ . միշտ լեր մաքուր.

ՄԵԾ ԱՊԱՏԻԻ ԺՈՂՈՎ

(Շարունակութիւն, տես թիւ 8։)

Ինչպէս խոստացած էինք՝ այժմ կը սկսինք մեր ընթերցողներուն տալ Թոզինիը։ Ան ունի 7 գլուխ, որոնք կը պարունակեն հետեւեալ նիւթերը։

Ա. Ներածութիւն։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ կը ծագի ուրիշ բանէ մը։ Ամենայն ինչ ունի իր պատճառը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծնողները։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։

Բ. Ներածութիւն։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։

Գ. Ներածութիւն։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։

Դ. Ներածութիւն։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։

Ե. Ներածութիւն։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։

Զ. Ներածութիւն։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։

Է. Ներածութիւն։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։ Ամենայն ինչ ունի իր ծագումը։

---

(1) Այս բառը թարգմանուած է գերմ. (Laune) բառից. սա Լատիներէն (Luna) բառից է առաջացել, որ նշանակում է լուսին, ուրեմն խելքանէ լուսնի հետ է համեմատուել այս կարողութիւնը և նրանից էլ անուն առացել։

սենեկամ (Treibhaus) զարգացման հեռանկարներն էր համարում, որոնք շատ անգամ երեւում են արդէն մանկավարժեան հասակում, ինչպէս ջղերի անզգայուն գրգռումը պատկերական կեանքին անհոգութիւն, և հոգու՝ մի բնաւորեան համեմատ զարգացած՝ կրօնական կրթութեան պահանջութիւն։ Վերեւ մի խօսք էլ այս վերջինի վրայ։

Ամբողջ կրօնական ուսումը միայն հաւատացողութեանը և յիշողութեանն է նայում, կամ ուրիշ խօսքով, միայն բնական մարդու պատկանութեան է մնում տալիս, սիրտը չէ կարող սնդանալ և իրա մէջ ունենալ նոր կեանք, որից ձշմարիտ ինչն է առաջանում։ Խարեպատ զգացման կրօնական շարժումը և առաքինութիւնը ոչ այլ ինչ են, բայց թէ հեշտ գրգռելի երեւակայութեան նշաններ և կարելի մի սառն օրուն էլ, որ լաւ գիտէ միաւորել աշխարհային մտածողութիւնն էլ առաքինապաշտութեան հետ։

Այսպիսի երեւակայական կրօնասիրութեան մի կատարելի մնում է առաջադրում շատ անգամ մեր ժամանակին սեպհական և մանաւանդ կանանց մանկութեան վերաբերելի այն սուրբ պատմութիւնների դրական թիւնը, որոնցից մի քանիսը, մինչեւ անգամ յօժարակամ կարգացուածներն չեն կարողանում տալ մի պարզ, ուրախ, հաւատին հաստատ քրիստոնէութիւն և գործնական քրիստոնէութիւնը՝ էլ աւելի քիչ է ուրում միտքը և խիղճը պաշտօնական տարութեան համար և կեանքի մէջ փոքր։ Այս պատմութիւնները լցնում են հոգին գրեթէ միշտ թոյլ պատմութիւններով և անպիտան երեւակայութիւններով և հրաժարում պարզ, առողջարար մնունդից։ Այնէ մարդ կարդում էլ է մի այսպիսի գիրք միայն զուարճութեան համար, շուտ երազել է սկսում և նմանապէս զարմանում է Ֆրէյտագի «կարասեալ ձեռագրին»[1] վրայ՝ առանց պատկերութիւն ունենալու թէ՝ ինչպէս այնտեղ մի հնդպ խորասուզեալ սիրահատասից ընկնում է նրանով, ինչ իրա մարդում ուսումնական կրթութեան բարձրութիւնն է։

Մի անզօր և անարմատ կրօնականութիւն չէ կարողանում դիմանալ հենց այն փորձութիւններին էլ, որոնք նոր հանգամանքները առաջ են բերում՝ ծնողաց տանից դուրս գալուց յետոյ։ Դիւ է սեռնուել արդեօք, որ աղջիկները, որոնց գուցէ առաքեալի հետ էլ կարելի լինէր սկսել, Հանի երանի էր ձեզ դէպի Տերը ունեցած սիրոյ մէջ, և որոնք իրանց վրայ յոյս էին դրել՝ անհատաւոր մարթութեան էլ, եթէ հետը կենսապահս կը կապուին, կարճ ժամանակից յետոյ՝ ճանապարհ բերելու, նոյնպէս անհատաւոր են դառնում, ինչպէսնոյն (անհատաւոր մարդը)։ Կամ երբ ուրիշ հանգամանքներով՝ մանկութեան երեւակայութիւնը (Idealismus) թարշամում է բանի կամ նիւթի անողքելի իրականութեան (Realismus) վրայ և կորչում է կեանքի շքեղութիւնը, ինչպէս սովորաբար պատահում է, որ մի անմիջապէս անտարակոյս նման գտաւորութեան ղգացմունք՝ հոգու մէջն է մնում և դուրս հանում քրիստոնէութեան բոլոր խիստ հերքածները, որ հոգին մի այնպիսի թաղութիւն են թարկում, որի պատուղը խաղաղութիւն չէ։ Այս չէ թագչում առանց բնութիւն ունեցողների մօտ, որովհետեւ ժամանակը անշնորհելի գրում է շատ

---

(1) Մի պատմութիւն է (Novelle)։

մարդկանց երեսի վրայ՝ նրանց ունե-
ցածի և չունեցածի, ուրախութեան
և հոգացողութեան հասկանալի տա-
տասպութիւնը, և մենք երբեմն կար-
ծես թէ, կարդում ենք այս պարզ
գրուածքում, որովհետև սրտի խաղա-
ղութիւնն է խօսում. «Իմ հոգին
խաղաղ է դէպի ինձ օգնող Աստուա-
ծը», — նոյնպէս եւ ընդհակառակը
միւսներում՝ ներքին խռովութիւնը
և յուզմունքը կեանքի մէջ։

Դաւական է պատկերացնել մի մե-
ղաւոր։ Ինչպէս կարող է զղջա-
ցումը անել, որ այս ամենը չլինի։
Որն է աւելի լաւ ճանապարհը դէպի
նախախնամական նպատակը։ Կարծեմ, ու-
դէն ամեն տեղ բացատականը՝ դրա-
կանին ցոյց տուաւ և ես կարող եմ
սահմանափակել մի քանի բանով,
ինչ որ առանձին հանգամանքների բե-
րոր անպատեհի սեպհականութեան
համար՝ ընդհանուր նշանակութիւն
ունի, և փառք Աստուծոյ, որ մեզ
նում էլ կայ և հարուստ նիւթ մի
աւելի քաջալերիչ պատկերի։

Ամենից առաջ մարդ չպիտի մոռ-
նութիւն կանխատոյն ժամանակը՝ շատ
ուսանելով ծանրաբեռնի, այլ աւելի
տեղն տայ մի մարմնական ազատ զար-
գացման, հեշտացնի ուսման ձեւը և
շատ բան աւելի իրար եռանից՝ քան
թէ իրար հետ անցնել տայ. բայց յե-
տոյ հոգեկան կրթութեան ժամանակ
աւելի առաջ մղի դէպի իսկապէս
գարնանային հասակը, ուր միայն կա-
րող է սեպհական զօրութիւնը և հա
կումը և մի սրտով հասկացողութիւն
որին հակուած է ուղղուած, մի ազատ
անձնանուիրութիւն և արգիւնալից
ըզաղմունք առաջ բերել։ Առաջին՝
հիմը դնող դասը կամ ուսումը ոչինչ
չպիտի անի, բայց թէ՝ օգուտը ձա-
նաչել և պահանջել տայ. տալ ընդ-
առաձակել գիտենալու և կարողանալու
ընդունակութիւնը և նշանակած դասերին դար-
ձնել սեպհական գործ միայն հմուտ
խորհրդով, տասնամեայ ուսումնարանա-
կան ժամանակը և կեղծրնացած զօրութիւն
և լիովին կրթել, ուր տագնապներ
կան։ Ընդհանրական տագնապները,
երաժշտութիւնուտի և նկարչութիւ-
նումն էլ՝ բաւականութիւն չեն տա-
լիս ոչ իրանց և ոչ ուրիշներին։

Օգտակարները պիտի որոշակի կար-
գադրուած լինի և չպիտի համարձա-
կուի մտածել թէ՝ խնայող տվարելու
ժամանակը լրացաւ, տալ ժամանակ
է ինքնակատարութեան և վայելչութե
փափագի համեմատ։ Ինչ որ Գէօթէի
Ֆիգինեին ասում է. «Խնայո՛ղ ըզ-
գում էի միշտ իմ հոգին ամենից ա-
զատ», վերաբերում է այս աւելի
հասուննացած մանկութեան հասակի
հանգամանքներին նոյնպէս և գործ-
քում կամապաշտութեան և կարգա-
սորութեան առաջ, ուր հոգին ամ
րութիւն է առանում՝ շատ զբաղ-
մունքի անհանգստութիւնը և իմաս
տակութիւնները հեռու են մնում։
Այո, հոգեկան գործունէութիւնը
պիտի լինի մի մեծ վայելչութիւն,
հոգու ճշմարիտ բաւականութեան
այն անարգ որիտութիւնը, որ նրան ոչ
թէ՝ ոչինչ չէ տալիս, այլ խլում էլ է
նրանից ճաշակը և ձգտողական զօրու-
թիւնը։ Այժմ, երբ գիտութեան
տարրները սեպհականել են, աւելի
ուրախութիւնը՝ ուղղակի պիտի լինի
ուսում առարկայինը և դեռ առաջ
ղինը։ Ընութիւնը եւ արուեստը,
պատմութիւնը և գրականութիւնը
պիտի բանան իրանց գանձերը՝ հոգին
աղնուացնելու համար եւ մեծացնելու համար
հարստացնելու, ազատ բարձրութիւն-
ներ առանալու և հոգեկան հորիզոնը
հեռացնելու համար։ Այն և նոյն նը-

պատակի համար՝ կարող է առանձնապես հարկաւոր լինել աւելի փոքր հատարակութիւններում դիմադրած զարթուցումը (Gegenseitige Anregung)։

Նկատելը կարօտ չէ, թէ այս պիսի ուսման հետ հարկաւոր է ձեռագործութիւն և հոգեկան զգացմունք, անայլեւ գործերից մի մասի համար պատասխանատուութիւնը և նշանակեալ պարտաւորութիւնները անհրաժեշտ են, որպէս զի վարժւի փոքրի վրայ և սովրւի ամբողջի վրայ նայիլը. և եթէ գործնական արիաջանութիւնը առաջ է գնացել, հոգեկան մանուածն էլ աւելի գոհութեամբ կը ճաշակւի։ Հոգեկան ճաշակումը ունի իրա պահեցողութիւնը, ինչ պէս մարմնականը. և երբեմն, մանաւանդ ընթերցանութեան ժամանակը, պատ պահելը միևնոյն անգամ շատ փրկարար է։ Ի հարկէ առանձնացած և առանց հոգեկան շարժման՝ ժամերով ձեռագործութեամբ պարապելը, նամանապէս գծագրելը և նկարելը՝ շատ անգամ մտածողութեան ժողովում է, այլ աւելի ցրւում. սրանով հոգին չէ լցւում։ Այս տեղ է տեղը ընթերցասիրելու և ազատ բացատրելու այն գլուխը, որտեղ սուրբ գիրքը աւելի խոր են հասկացնում, կրճատութեան և գրականութեան պատմութիւնը, գերմանացոց և ուրիշ ժողովուրդների բանաստեղծութիւնը։ Նա պիտի ոչ միայն զատ զատ վեր առնել, այլ ամեն տեղ երկարաձիգ կապը գտնել և պինդ պահել։ Սրանում կարող է լինել արդէն մի պատրաստ վարժողութիւն մի լսած կամ կարդացած քարոզի, ճառի և այլ տեսակ բաների միտքը յայտնելում կամ առաջի առնելում։ Որովհետեւ միշտ բան սովրելու է դրականապէս կամ բացասականապէս ամեն բանից, ինչ պէս գրքերից և զրուցատրութիւններից, նոյնպէս և կեանքում տեսած-ներից, Նեղութիւն կրելը պիտի միշտ լինի ամենը հասկանալու համար, ինչ նկատողութեան է ենթարկւում, ուրիշներին ճարպիկ ուշադրութիւնը, հայեացքներին եւ գատողութիւնից հետեւելու համար, և օգուտը ճանաչելու, իրանից էլ հարցնելու համար։

Այս ձեւով կարելի է շատ բան արիաջանութեամբ և բաց մտքով ժառանգել և հոգեպէս ժողովել։ Բայց այնու ամենայնիւ այս ժառանգութիւնը կասկածելի արժանաւորութիւն կ'ունենայ, եթէ մի երկպատիկը հետը չիցուի, առաջինը՝ որ ամենը վերաբերում է մի հոգեկան կենդրոնի, ուր կապմւում է սովրութեան համար մտքերի հասկը և հիմունքը, ներքին կեանքի ամուր տեղը, որ տեղից աճուն ապահովութեամբ նրա բոլոր արտայայտութիւնները առաջանում և իշխւում են։ Կանանց հոգին՝ առանց տարաբաղդ լինելու և իրա արժանաւորութիւնը և պատիւը կորցնելու, կարող է շատ բանից զերկ մնալ, միայն ոչ այն հոգեկան հայրենեաց գգայմունքից յատկանական ճշմարտութեան մէջ։ Բայց երկրորդը՝ որ ոչ մի գանձ, ինչ և ինչպէս էլ որ հոգեպէս սեռհականած լինի, չհամարձակւի լինել, որի ժառանգութեան վրայ մարդ նայի անապարճ հպարտութեամբ։ Որովհետեւ ոչ ոք միայն իրա համար չէ, ոչ ոք ինքը իրա համար չէ ապրում։ Այնն գիտութեան տաղանդի վարժողութեան, հեշտ ձեռագործութեան և այլն կը վերաբերի, ինչ այս հին երգը առում է. «Գովում եմ քեզ, որ ինձ կարողութիւն ես տալիս՝ իմ մերձակային օգնելու և ծառայելու»[1]։ Այս ամենը

(1) Կարծեմ այս երգը Եկեղեցական է առ Ա-

միայն նրանով և այնչափ ճշմարիտ արժանաւորութիւն կ'ունենան իւրաքանչիւրի համար, քանի որ իւրաքանչիւրը գործ ածել կարող է։ Կա պիտի իրա ծնողների տունը կամ ուր Աստուած կ'առաջնորդի՝ նրանով զարդարի և ոչ թէ կամենայ գործ ածել միայն ինքնահաճան պահանջների վրայ։

Աղղակի այն հասակում, որի վրայ խօսում ենք, կարող է մի զգաստ սիրտ էլ անհանգիստ լինել այնպէս, որ կ'ասուի. Կա բան չունիմ անելու՝ իմ զօրութիւնը և իմ սէրը գործքով ցոյց տալու համար. և որանց համար բաւական չէ, եթէ մարդ կամենար մըխիթարել Հիլերին ասածով, թէ՝ ազնիւ բնութիւնները՝ իրանցով են փոխարինում կամ գանում. այսպէս ոչ միայն մի գաշտի շուշանի նըման բացելու, կամ նարդի նման անուշահոտութեամբ տունը լցնելու համար։ Ալ, ճշմարիտ կրթութիւնը միշտ ունի մի բիչ հաւատ, որ առանց գործոյ չէ՝ սիրոյ ազդեցութեամբ։ Աստուածային բանը ցոյց է տալիս պարզապէս գործի հարկաւորութիւնը և այս "Աղքատները ամեն ժամանակ ձեզ մօտ ունիքը», ունի մի ընդարձակ նշանակութիւն։ Ալ մի տեղ պակաս չէ դիտուածը՝ մի մտանակից լինող սրտի ծառայութեան պատրաստութիւնը ապացուցանելու և իրագործելու՝ օգնելով, ազատելով։ Խարի զարգացման քրիստոնէական տարրերը պարապարդութեամբ կարող են գտնալ մի արտարին անչարժ, անկեանք բարեպաշտութիւն և մի հոգեկան մեծասրտութիւն։ Ընդելի ապահով մեղմութիւն (Correctiv) չկայ այս տարբերութեամբ նրան և ամեն տեսակ անբաւականութեան հակառակ, քան թէ մի բնչ և իցէ պաշտօնին յարմար գործք, քան թէ ուրիշներին ընդունելի և սէր տալ. և անձը տընելի ապահով վարձ չունի, քան թէ նրանում, բնչ որ ուրիշի համար է։

Ընական եսականութեանից յետ գտնալը՝ կարող է որանում և ամեն բանում միայն այն ժամանակը դտանալ մի հետզհետէ ուղղութիւն դէպի ճշմարիտ ինքնիշխանութիւնը, երբ ուղիղ կերպով վաղ այն մասին է հոգացում, որ այն առաջինը, հոգեկան կեանքի մի ամուր կեդրոնը կազմուի աստուածային ճշմարտութեան մէջ։ Հոգին և սիրտը պիտի արդէն մի քիչ ճանաչած լինին և ժառանգած, երբ երիտասարդ բաղձանքը մտաք է գործում աշխարհի մէջ։ Վատարկ և ընտակար զօրանքները միմիայն արգելելով՝ չի լինիլ։ Միայն եթէ հոգին մի ուրիշ բարձր գեղեցկութիւն է սիրում և իրան ըստ ստուգութիւն ճառագայթում հոգեկան երկնքի միակ արեգակից, այս աշխարհի լոյսերը խաւարում են։ Պիտի այս հասակին տալ մի ազնիւ, հաւատալի ազատութիւն, առանց ազատութեան ոչ մի անձնական կրթութիւն չէ կարող կազմուիլ։ Ալ թէ հարկը, այլ Աստուածային բանի վրայ սրտած և վարժուած հայեացքը՝ պիտի նրանց ասի, ընչից հեռու նայու և փախչելու է։ Ընտանութեան և յարակութեան ուժով ձրնշուած ուղղութիւնները՝ յետին տըրնեում, երբ վանդակները (Schranke, Barrière) վեր կ'ընկնին, էլ ուրիշ անխափան դուրս կը պրծնին եւ ծանր բեռ կը դառնան։ Կայսես է զարգացումը դէպի այն ազատութիւնը, որ ճշմարտութենից է և որ միայն կարող է իսկապես անձնատուր լինիլ այն ամենին, ինչ որ իրրեւ պաշտօն

տուած ուղղուած. ահա գերմաներէնը։ «Auf dass ich's brauche zum Lobe dein, zu Nutz und dienst des Nâchsten mein».

և կշռում ինձ վրայ է ընկել. որովհետև ինչպես կարող եմ ինձ նուիրել եթէ ես իմ տէրը չեմ: Միայն այս հիմունքով կը սովորի չափն ամեն բարի յատկութիւնը. ամեն բան կարող եմ անել, բայց ամեն բան օգտաւէտ չէ, կը բծախնայ լեզուի բնական սրութիւնը, կը կասարի անձնուրացութիւնը, կը զրեղանայ կամաւորութիւնը կամքի զորութեան վրայ. մի խօսքով կը կաշկանդի բնաւորութիւնը: Այդ սրան հետ համադասածը հասատելու համար, ոչ մի ժամանակ աւելի յարմարաւոր չէ, քան թէ այն՝ որի վրայ խօսում ենք:

Այս նոյն աւետարանական ճառնախարհն է, որի վրայ մանկութեան բնական ուրախ մտածողութիւնը փոխարկում է ուրախութեան, բարի սրտին մի ապահով տոկոսներ բերող դրամագլխի՝ կեանքի փորձութիւնների և նրա հետ խանգիչ միակերպութիւն ների մէջ: Աստուած կեանքը այն ծառին նման է, որ անկուսած է զովաբար և երբեք չցամաքող աղբիւրի մօտ և որի տերեւները չեն թառչամում: Մի ուրախալի մտածողութիւն նման չէ արդեօք արեգակի ճառագայթին, ուր ամեն բան հասունանում է, ուր մարդ ամեն բան աւելի պայծառ, աւելի ակներեւ է տեսնում և իրան աւելի հեշտ պաշտպանում: Սկզբնական մեղքի սերմը չէ դարպասում մեզ անհանգստացնելուց և որի ուրախութիւնը և խաղաղութիւնը վրդովելուց. բայց այնու ամենայնիւ մի հաւատ, որ անպատճառ է Աստուծոյ անկորոյս Որդուութեանը, առաւ առնում է վերստին վհատութեան աղջամուղջից դէպի փրկարար լոյսը և քաջալերում հոգին՝ յանցածի վրայ խոր ապաշխարելիս, եւ անդարձ կորուստի վրայ արտասուելիս: Մի այդպէս աստուածային սիրոյ մէջ վազ ամրացած ոգի լինում է հեզ և խոնարհ սրտով, և յայտնապէս իմանում է, թէ զրկանքը և ցաւը մարդուս էութեան պայմաններն են, և թէ չարչարանքը և ձախորդութիւնը՝ չափաւ լինին մեզ համար երկրային բաղդից պահաս ատել ճանաչել՝ դէպ երկինք առաջնորդելու. որովհետև ամեն բան պիտի լինի նրանց օգտի համար, որոնք Աստծ են սիրում:

Ինչպես հենց կանանց ոգին (Gemüther), որոնք այս կեանքում մի ուրիշ կեանք են ճանաչում, որի վրայ իշխանութիւն չունի երկրային տանջանքը և նրա վախճանը. մահը, շատ անգամ նրանով են ողորմութիւն գտնում, որ ամեն տեղ ներկայ իրողութեան մէջ որոնում են այս ժամանակաւորութիւն ժամանակած աւելի բարձր կեանքի կապը. անոյշ կեանքի փոքրիկ շրջանների մէջ իրանց օրական գործը կատարում են երկնային մտածողութիւն. լինում են համբերող վշտի, ուրախ յուսոյ մէջ: Որանք են խաչի ջրա կողմով բուսած և նրան փաթաթող վարդերը: Կանանց մանկութեան կրթութեան ամենահարկաւոր խնդիրն է՝ կարողանալ սրանց հոգ տանել:

Շտապում եմ աւարտել: Յամանակի երկարատևութեան եւ ասես պետութիւնների զօրացող իշխանութեան վրայ բողոքին՝ առանց մտածելու հեշտ համաձայնելու է, թէ՝ ուղղակի այսպիսի ժամանակի համար՝ մեզ առաջարկուած է համարձակ գործելու բարձրացնել և լաւ նշանները էլ նկատել: Լաւ նշանները պահաս չեն և ամենից աւելի քաջալերիչները համարում եմ ես կանանց սեռի քրիստոնէական ճանաչողութեան եւ մտածման հետ զգեստ անուրանալի աճումը: Լթէ իրաւունք ունենանք կանանց պահելու և պաշտպանելու

պաշտօնը տալու, նրանք մի բնական ընթացք կը բռնեն, որովհետեւ քրիստոնէութիւնը, երկրի աղը, աշխարհի պահպանիչ զօրութիւնն է, որով եւ կանանց տակաւ առ տակաւ անմիջապէս յայտնի կ՚ելլենի, թէ այն օգնութիւնը, որը նրանք կարողացնում են տալ նորադարձ կեանքի բացատական ուղղութիւնների դէմ պատերազմելիս, միայն ներքուստ, նրանց գործակցութեան շրջանի կենդրոնից կարող է լինել։ Ընդհակառակն այն ընդունելութիւնը, որ օրինակի համար, Ովհէլի եւ Թիրշի ընտանեկան կեանքի վրայ գրքերը գտել են, ապացոյց չէ մի կողմանէ, որ այս տեղ միտում է մի սպառնալի եւ ոչ աւելի բաւականացուցի ամրացած տեղ վերաձեւելու. միւս կողմանէ մի յոյս։ Այս պիսի գրուածքները աղաղակներ են դէպի կանայքը, թէ մենք մեր յոյսը ձեզ վրայ ենք դրել։

Այո, մի կենդանի յոյս կայ՝ այս շատ երկպառակուած ժամանակում կանանց դէպի միութիւնը ձգտելութեան խաղաղարար տարրին վրայ, այս բնութեան իշխանութեամբ միշտ աւելի յաջող՝ անվախճան գերգերան քում կանանց տնային կեանքի զօրութիւնները միատեղ պահելու վրայ, որոնք շատ կարեւոր են մատաղ սերնդում էլ բնաւորութեան զօրութիւնը եւ հաւատարմութիւնը պինդ պահել տալու համար։ Կանայքը իրանց այս պէս խաղաղութեան առաքելութիւն՝ մեր հզօր վնասակից են այն պատերազմում, որ տարիմամբ լինում է ժամանակը։

Կարող է մի Ընդհդունէ (1) այս խօսքերի մէջ՝ «Ընելու համար չեմ, այլ սիրելու» անյայտ (Unbewusi) նրանց սեռի խաղաղարար կոչումը արտայայտել, թէ՝ պէտք աւելի խոր է ըմբռնում Վերմանացի կինը, քրիստոնեայ կինը կեանքի այս խնդիրը։ Որովհետեւ հենց այս է, որ ցոյց են տալիս ժամանակի նշանները, թէ դարձեալ կանայքը երբեմն պարզ կը ճանաչեն եւ երբեմն խոր կը դիտեն, թէ կրօնութեան բոլոր սիստեմութիւնը՝ ոչ թէ դեպերելու եւ խանգարելու, այլ պահպանելու եւ բարձրացնելու զօրութիւն լինելու համար՝ պիտի մի բանում արմատանայ, այն յատկական փրկութեան սեմափող եւ զօրացող համոզմունքի մէջ, թէ Աստուածպաշտութիւնը ամեն բանի օգտաւէտ է եւ խաղաղում է այս եւ ապագայ կեանքը։

Այս ճառով՝ կամենայ մի քանի կողմերով հայեցողութիւն անել կանանց իսկական զարգացման վրայ, որ այս հիմունքով ընտանեկան կեանքին՝ ինչպէս հետեւանք, նոյնպէս եւ նախադրութիւն է։ Չէր կարելի մոռացութիւն ունենալ, սրանցից մի որ եւ իցէ կողմը դուրս բերել, բայց մեծութիւնը եւ գեղեցկութիւնը այն դասին կամ ուսման առաջարկել, որ սեռին տրուած է նրա կրթութեան համար, եւ որ կրթութեան բոլոր ճանապարհում՝ նրան ասում է, պահիր, ինչ ունես, որ ոչ ոք քու թագը քեզնից չ՚խլի (1)։

(1) Անտիգոնէ Սոֆոկլեսի ողբերգութեան տիտղոսն է։ Անտիգոնէն եղբայրը՝ իրա հայրենի քաղաք, Թեբայի դէմ պատերազմելիս մեռ էր ընկած, քաղաքի թագաւոր՝ Կրէոնը տա-

տիկ արգիլել էր դիակը թաղել. իսկ Անտիգոնէն քոյրական սիրով վառուած՝ ոտի տակ գցեց այս արգելումը։ Թագաւորի առաջ բերուած՝ և պատասխանատուութեան ենթարկուած ժամանակը՝ ասում է նա, Ես (քեզ հետ) իմ եղբօրը առնելու համար չեմ, այլ սիրելու։

(1) Այն ճառս Թագդմանողին յատկացրածը նախորդ հրատարակչին սխալմամբը եւ ձգուած ըլլալ, հարկադրեցանք հետագայ Թուով հրատարակելու։

ԹՈՎՄԱՍՈՒ ԵՐԻՑՈՒ

ԵՐԳԸ ԶՈՒԱՐՃՈՒԹԵԱՆ (*)

Ով չուառացեալ կեանս եւ այ տուտ աշխարհս երազ ունայն է,
Աղբանք տուն եւ մալ, ոսկի եւ ջահար յոյժ ընդունայն է.
Թէ ունիք ապրիլ ուտել եւ խըմել ցնծութիւն այն է,
Սեղան զարդարէք, չիչէքն չարէք եւ անուշ արէք։

Ողորմութիւն տայն աղօթքն եւ ողբալն հոգւոյն կարիքն է,
Ձուղէքն եւ նախանձ եւ օրինազանց՝ մեղայ չարիքն է.
Սէրն եւ ցնծութիւն եւ ուրախութիւն մարմնոյ բարիքն է.
Սեղան զարդարէք. (կրկնէ)։

Այեըւչ նատէք, ուրախ ընթայէք որ ըսարձանայք.
Բարեաց հետեւէք, օրինաց լսէք, չարեաց հեռանայք.
Ուտէք եւ խըմէք, սիրով խընդացէք, գՏեառնէ գոհանայք։ Սեղան"։

Մէջիս ձըգեցէք, կարասներ բացէք, պատիւ մատուցէք,
Մխաբան կացէք, միշտ ուրախացէք, միմեանց հատուցէք.
Պատուելի արանց երախտաւորաց հեզութիւն ցուցէք։ Սեղան"։

Այ Թաս ածող դուռ, ամենայն մարդոյ դիտութեամբ նայէ.
Խըմողին լիք տուր, չըզմողին քիչ տուր, նըման խընայէ.
Լաւ գինին լոյս տուր, Թասին մուխ տուր, համ հիշէ նայէ։ Սեղան"։

Սազ եւ պալատան ածէն անխռովան, քաղցրաձայն սանԹուր.
Ձոր մաղան չարեր, հաւ քաւպ բերեր, բեր գուլպատան տուր։
Ով որ մառեօլ է՝ նըման դընողիր, վատ գինին չետ տուր։ Սեղան"։

Լ՛ հարբ եւ եղբարբ, եւ մեծ պարոնայք որ ունիք Թասըն,
Ասէք միակամ՝ բանան քաղցրահամ գինուն կարասըն.
Տօրս լըսեն ձըգեցէք, երեցն հիշեցէք՝ այրի Թոխմասըն։ Սեղան"։

(*) Տէր Թովմա քահանայս այս Գօղեցի ժամանակակից է Կոստանդինուպօլսոյ հանգուցեալ բարեխիղճատակ Ցովհաննէս Պատրիարքին Կղերի։ Ըստնի ուրիշ տաղեր եւս եւ սիրուդրոյ երգեր, որոյ Թերեւս ոմանք ծ իւր այրիութեան վիճակը։

ՏԱՂ ՍՐԲՈՑ ԹԱԶԻՆ

Խաչն ի նախնուէն երեւեցաւ ծագկեալ ի դրախտն աստուածատունկ,
Մխիթարիչ եղեալ Սեթեան նախատուշակ հօրն Ադամայ։
Մեք ի յայն փայտն եմք յուսացեալ՝ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին։

. . . . . .
. . . . . (*)։

Ի յերրորդումն երեւեցաւ մեծի Նոյի նահապետին,
Առեալ հրամանն կազմել տապան խաչանըմանն օրինակեր։
Մեք ի յայն փայտն եմք յուսացեալ՝ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին։

Ի չորրորդումն երեւեցաւ Աբրահամու հօրն արդարոյ,
Որ փոխանակ Իսահակայ խոյն կախեցաւ ի Սաբեկայ։
Մեք ի յայն փայտն եմք յուսացեալ՝ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին։

Ի հինգ դարուն երեւեցաւ Խաչն Յակոբայ Իսրայելին,
Սանդուխք կանգնեալ էր լուսեղէն՝ որ հասանէր յերկինս վերին։
Մեք ի յայն փայտն եմք յուսացեալ՝ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին։

Ի վեց դարուն երեւեցաւ Խաչն ի ձեռինըն Մովսէսի,
Հարկանելով զծովն կարմիր առաջնորդեր Իսրայելի։
Մեք ի յայն փայտն եմք յուսացեալ՝ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին։

Ի յեւթներորդն երեւեցաւ Ամբակումայ մարգարէին,
Ի մէջ երկուց աւազակաց կայր ի Խաչին անմահն Աստուած։
Մեք ի յայն փայտն եմք յուսացեալ՝ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին։

Ութներորդումն երեւեցաւ սուրբ Գրիգորի լուսաւորչին,
Կամար կապեալ էր ամպեղէն Խաչն ի վերայ էր լուսեղէն։
Մեք ի յայն փայտն եմք յուսացեալ՝ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին։

Իններորդումն երեւեցաւ Խաչն ի լերինըն Զիմենեաց,
Պայծառացեալ ի Գողգոթա՝ ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ։
Մեք ի յայն փայտն եմք յուսացեալ՝ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին։

Ի տասներորդում երեւի Խաչըն լուսոյ հրաշալի,
Քրիստոնէից պարծանք յայտնի, ուրացողաց կոծոյ լինի։
Եօթնապայծառ լուսով փայլի, եկեալ ի Գողգոթա կանգնի,
Ցամէն աղգաց երկրպագի յօրաճգական յաւիտեանի։

(*) Կէտագրեալ տողերը՝ ինչպէս յայտնի է, երկրորդ երեւումը կամ օրինակը ցոյց տուած պիտի լինի բանաստեղծ հեղինակը, բայց գժբազդաբար մեր ձեռքն եղած բոլոր օրինակներն ալ թերի ունէին։ Հեղինակը, եթէ չեմ սխալիր, չորեքտասաներորդ դարուն մէջ ծաղկեալ վարդապետաց աւստմնական դասուն կը վերաբերի։

ԺԱՄԸՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ընդհակառակ տարբեր երաժշտութիւն պատճառաւ տեղւոյս վաճառականոյն մէջ տպաւորելի նիւթոյ և ուսումնասիրութեան Թանկութիւնը բաւական դժուար եղած էր. մանաւանդ ամենէն դժուարինը որ էր ըստ կողմանէ տարբեր քաղաքին բնակչաց քաշած նեղութիւնը, նշանակութեան արժանի էր. և որքան այս մասին կողմանէ դեռ նեղութիւնը կը շարունակէ, բայց մեծ յոյս ունիմք որ առաջիկայ աշնան անձրևներն այս տարի կանուխ սկսին, և արդէն իսկ նշաններն ցոյց տուին անցեալ շաբթու։ Սակայն գոհութիւն Աստուծոյ ցորենի գինը բաւական իջաւ և գրեթէ հարիւրին քսան տարբերութիւն մի ունեցաւ, այսինքն տեղւոյս չափը՝ որ վեցսունկէս լիտր է, այսինքն իբր տասն և չորս օխայ և կէս, և 30—32 գահեկանի կը ծախուէր, 25 գահեկանի իջաւ։ Իսկ ալիւրին գինն է լիտրը (900 տրամ,) հինգէն մինչեւ եօթը գահեկան ըստ տեսակին։ Յոյս ունինք Աստուծով որ անձրեւներն սկսելով այս գիներն աւելի սիրտ իջնան։

—Քաղաքիս մէջ գաղղիացի մայրապետաց նորաշէն վանքին մէջ գըտնուած կինդանի ջուրը, որու համար բաւական յուզմունք եղաւ անցեալ ները տեղական կառավարութեան և Գաղղիոյ հիւպատոսին մէջ տեղը, որ չէր ուզեր և զինաւ զօրութեամբ կ'ընդդիմանար յանձնել յիշեալ ջուրը քաղաքիս հասարակութեան ձեռքը. վերջապէս Միւնիճ եֆենտիին և Դամասկոսի ընդհանուր կուսակալ Սեմսիփաշայ Ընկիւտ Ռեշիտ փաշայի հոս եղած ժամանակ ժողովով քննութիւն ընելով յիշեալ ջրին սերմանութեան վրայ, և հաստատուելով որ երեք հազար տարիէն աւելի չէնք՝ մի է անոր ջրանցքը և աւազանները, որ Գաղղիացի մայրապետաց վանքէն և անկէ աւելի անդին սկսելով կը հասնի մինչեւ արդի մեծ զօրանոցին տակը, որ ի հնումն Հերակլէս Թագաւորի պալատն էր։ Ասոր կառավարութիւնը շարունակել տալով իր ստորերկրեայ հետազօտութիւնները նորէն սկսաւ մաքրել տալ բոլոր ջրանցքները որ լեցուն են տղմով, նպատակս քաշել տուաւ այն թաւմբը զոր վերոյիշեալ մայրապետաց վանքը՝ չինել տուած ժամանակ կանգնած էին որպէս զի եկած ջուրն արգիլուելով միայն իրենց պիտոյիցը գործածեն, որով մեծ զրկոզութիւն մը ըրած կը համարուէին հասարակութիւն։ Այժմ յիշեալ ջուրին քանի մի տեղւոյ բերանները բանալով սկսաւ գործածութիւնը. որ արդարեւ մեծ պատիւ և շնորհք կը համարուի օսմանեան մեծազոր տէրութեան։

—Նոյնի Վսեմութիւն Միւնիճ եֆենտին և Դամասկոսի Վսեմափայլ կուսակալ Ընկիւտ Ռեշիտ փաշայն ի կողմանէ Բարձրագոյն Իրենց յանձնուած պաշտօնը, որ էր վանական հասարակութեանց մէջ ի վարուց հետէ ծագած սուրբ տեղեաց սեմականութեանց խնդիրները քննել և տեղեկագրել, առանց խառնուածութեան մը կատարելէն յետոյ. ամսոյս 6ին մեկնեցան յատուկ շոգենաւով ի Պէրութ, և անկէ ի Դամասկոս։

Նշած քննութիւններուն տարեվերջ որոշուելիքները՝ ըստ օրինաց արդարութեան Ր. Դուռը պիտի տայ։

Յիշեալ խնդրոյ կարգը կը համարեր նաև Յոպպէ եղած Հայոց և Յունաց քարանթիւնները, որոնք բաւա-

կան տարիէ հետէ տէրութեան ձեռքն ըլլալով, անցեալ ամիս տեղւոյս կառավարութեան հրամանագիրը եկած էր զանոնք իրենց տէրել ուն դարձնելու։ Սոյն հրամանին վրայ Յունոյ քարանթինան անմիջապէս իրենց յանձնուեցաւ, իսկ Հայոցը պատճառուն իւիք ետ Թողուեցաւ, թէպէտ և մի և նոյն հրամանն եկած էր Ք. Պրան կողմէն։ Վ սեմ. Մեհմէտ Ֆէշվիտ փաշան լսե ճանաչելով Հայոց իրաւունքն ալ, հետապրեց այն ժամանակ՝ ի Պօլիս և տուանձէն գիր ևս յուզարկեց առ Ք. Պուռն յուսադրելով զնորին Ամենապատիւ Արքազնութիւն որ միամիտ լինի անոր յաջողութեց վրայօրոր իւր գահակալութենէն՝ ի վեր ե գլխաւորութեան Եդիպտոսի կալուածներն ալ ետոյ զան ալ առ սերբ Ելմուն դարձընելու։

—Մնայր վերջին օրը հատաւ ի Ս. քաղաքս Դամասկոսի գաւառի ընդհանուր ղօրաց հրամանատար Վ սե. Իզզէթ փաշան, որս ընկերացած էր նաեւ նորին իրաւաստութեան ներքեւ գտնուող հանմանուն Իզզէթ փաշայն լիվայի աստիճանով։ Նոցին Վ սեմութեան գալուստը իրենց հրամանատարութեան ներքեւ գտնուող զաւառապահ զօրաց քննութեան համար էր։ Հետեւեալ օրը Մե. Սբ. բազան Պատրիարքը փութացաւ տեսութեան երթալ, և նոյն օրը ընդունելութեց անոնց փոխադարձ այցելութիւնը, զորոնք սրժանաւորապատուով հիւրասիրելէն յետոյ, Հաւանգաւոր դպրոցն ևս տարաւ զնորին, ուր Ս. Յակոբեան Սանուն քաղցրալուր երգերով զիմաւորեցին նոցա, որոնք տեսնելով ուսումնարանին Թէ նիւթական հոյակապ շէնքը և Թէ բարեկարգութիւնը գոհ սրտով բաժնուեցան։

Յիշեալ Վ սեմափայլ փաշայք քիչ օրէն պիտի դառնան ի Դամասկոս։

—Այս օրերս հասաւ հոս Կոստանդինուպոլիսէն մեծապարգ մահտեսի Սարգիս Խալիքեան Լմէկցի, յաւուր պաշտօնեաբար նորոգելու Սուլթան Օսմարայ մեծ մզկիթը հրամանաւ Ք. Պրան։ Յիշեալ ոսպային Ճարտարապետը, ինչպէս յայտնի է, Ս. Ելիա այս նորաշէն պատրիարքարանը շինողն է, ի կենդանութեան հանգուցեալ Յովհաննէս Պատրիարքին, որուն հոգւոյն և գերեզիկ շինքը բոլոր այցելուաց տեսութիւնը կը գրաւէ և մեծ պարծանք կը համարի ընդհանուր ազգիս։

ԿԱՐԳ ՔԻՏՈՒԹԵԱՆ

Հարս են կարգք գիտութեան։

Նախ՝ որ գիտէ, և գիտէ որ գիտէ, ասէ՝ չեմ բաւական խօսելոյ։ Սա իմաստուն է, ուսիր ի նմանէ։

Երկրորդ՝ ոչ գիտէ, և գիտէ որ ոչ գիտէ, և խոստովանի Թէ ոչ գիտեմ։ Նա ևս բարի է, ուսո զսա։

Երրորդ՝ որ ոչ գիտէ, և անգիտանայ Թէ ոչ գիտէ, և խօսի անգիտաբար։ Սա յիմար է և ոչ գիտէ ինքն եւ զգիտութիւն իւր որպէս զչար հիւանդ՝ զարհո զսա։

Չորրորդ՝ որ ոչ գիտէ, և գիտէ զի ոչ գիտէ, և անախտաւ հպարտութեամբն լսկի և խօսի զոր ոչ գիտէ։ Ընդհանին տգէտ և լերբ է. փախիր ի նմանէ։

ՅԱՆԿ

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

Պատասխանիք և լուծումն խոբէուԹեանց հիմնական տարբերուԹեանց կամուղիկէ և Ուղղափառական դաւանուԹեանց. (շարունակուԹիւն). 199

Կաւոնի յաղագս բարուք կենցաղավարելոյ. 210

Մեծապատիւ ժողով. 212

Թովմաս երիցու երգ գուարճուԹեան. 219

Տաղ սրբոյ խաչին. 220

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ 221

Կարգ գիտուԹեան. 222

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՔ

Ա. Սիոնը ամեն ամիս կը հրատարակուի 24 երեսէ բաղկացեալ մեկուկէս ուԹածալ ԹղԹով։

Բ. Տարեկան գինն է երկու արծաԹ մէճիտիյէ հանդերձ ճանապարհի ծախքովը կանխիկ վճարելի։

Գ. Զատ առտրակ առնել ուզողը, պէտք է ամեն մեկ առտրին չորս գահեան վճարէ։